

อนุสรณ์ ๑๐๐ ปี นายคำนึ่ง วิริยะสุนน

วาดโดย อาจารย์พ่อง เซ่งกิ่ง

มีนาคม ๒๕๓๙

ถึงเวลา มาพัฒนาเยาวชนกันใหม่

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)

อนุโมทนา

คุณสมถวิล ลือชาพัฒนพร ระลึกถึงคุณพ่อคำนึ่ง วิริยะสุมน ผู้เป็นบิดา ประสงค์จะจัดงานทำบุญในโอกาสครบ ๑๐๐ ปี อุทิศแก่ ท่านในเดือนเมษายน ๒๕๓๙ นี้ และจะบำเพ็ญธรรมทานเป็นส่วนหนึ่ง แห่งบุญพิธีครั้งนี้ด้วย จึงพร้อมด้วยคุณสง่า ลือชาพัฒนพร ได้แจ้ง ความประสงค์ขออนุญาตพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับจริยธรรม ซึ่งอาตมภาพ ได้ตั้งชื่อเรื่องว่า “ถึงเวลา มาพัฒนาเยาวชนกันใหม่” อาตมภาพยินดี ขออนุญาตตามกุศลเจตนาด้วยความเต็มใจ

ขออนุโมทนาบุญกิริยาของคุณสง่าและคุณสมถวิล ลือชาพัฒนพร ในการบำเพ็ญธรรมทานครั้งนี้ ซึ่งนอกจากจะเป็นการแสดงออกซึ่ง กตัญญูกตเวทิตาธรรม แต่บูรพการีแล้ว ยังเป็น การช่วยกันเผยแพร่ ธรรม เพื่อประโยชน์สุขที่เป็นแก่นสาร แก่ประชาชนอย่างกว้างขวาง อีกด้วย

ขออำนาจธรรมทานบุญกิริยานี้ จงเป็นปัจจัยอำนวยสุขสมบัติ แก่คุณพ่อคำนึ่ง วิริยะสุมน และนำมาซึ่งจตุรพิธพรชัยแก่ลูกหลาน ให้ ประสพสิริสุขสวัสดิ์ ตลอดกาลนาน

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต)

๑๗ เมษายน ๒๕๓๙

พิมพ์ครั้งแรก : ธันวาคม ๒๕๔๐

จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

ในโอกาสครบ ๑๐๐ ปี

นายคำนึ่ง วิริยะสุมน

จัดพิมพ์โดย

บริษัท กรีน พรินท์ จำกัด

โทร. ๓๙๙-๑๓๖๔

สารบัญ

ถึงเวลา มาพัฒนาเยาวชนกันใหม่ ๑

๑ จริยธรรมที่แท้ อยู่ในระบบการพัฒนามนุษย์ ๑

 ความสับสนในเรื่องจริยธรรม ที่ควรผ่านไปได้แล้ว ๑

 จริยธรรมในความหมายเดิมแท้ คือการดำเนินชีวิตทั้งระบบ ๕

 จริยธรรมที่แท้ หยั่งถึงความจริง
 และโยงสู่การพัฒนามนุษย์ ๙

 จริยธรรมเป็นเรื่องของระบบสัมพันธ์
 ในองค์กรรวมทั้งองค์กรร่วมส่งผลสัมพันธ์กัน ๑๔

 จะได้จริยธรรมที่แท้ ต้องเห็นความจริงของธรรมชาติ
 และโยงกับบัญญัติของสังคมได้ ๑๙

 มนุษย์ คือสัตว์ผู้ต้องศึกษา
 ชีวิตที่ดี คือชีวิตแห่งการศึกษา ๒๓

๒ พัฒนาคอนอย่างใด จะได้อารยธรรมที่ยั่งยืน ๒๙

 พอสบาย ไม่ฝืด คนก็อ่อนแอลง
 กลายเป็นทุกขังาย แต่สุขได้ยาก ๒๙

 ถ้าคนมีการศึกษาดี ก็จะได้ประโยชน์จากเทคโนโลยี ๓๔

 มองเทคโนโลยีเป็นปัจจัย
 ไม่ใช่เอาชีวิตและความสุขไปขึ้นต่อมัน ๓๘

 จากเทคโนโลยี ฝรั่งได้ความไม่ฝืด-สู้ยาก
 เจอเทคโนโลยีไทยจะเสพสุขนอนสบาย? ๔๓

 ถ้าจะให้การพัฒนายั่งยืน ต้องรื้อปรับระบบพัฒนาคนกันใหม่ ๔๘

ภาคผนวก : ตอบข้อสงสัย ในเรื่องการพัฒนาคน ๕๕

ถึงเวลา มาพัฒนาเยาวชนกันใหม่*

- ๑ -

จริยธรรมที่แท้ อยู่ในระบบการพัฒนามนุษย์

ความสับสนในเรื่องจริยธรรม ที่ควรผ่านไปได้แล้ว

จริยธรรมในความหมายของพุทธศาสนา กับความหมายที่เราใช้ซึ่งมาจากบัญญัติของตะวันตก ไม่เหมือนกัน จริยธรรมที่เราใช้กันอยู่ในปัจจุบัน เป็นคำศัพท์ใหม่ที่เพิ่งบัญญัติขึ้นมาสัก ๓๐ กว่าปีนี้ โดยบัญญัติให้ตรงกับคำว่า "ethics" ก่อนนั้นเราไม่มีคำนี้ เราใช้คำว่า "ศีลธรรม" และเวลานี้คำว่าศีลธรรมก็ค่อยๆเลือนหายไป แต่พอเอาเข้าจริงจริยธรรมก็ไม่ได้มีความหมายพิเศษอะไร ก็คือเรื่องศีลธรรมนั่นเอง เป็นแต่ว่าได้มีผู้พยายามให้ความหมายว่า ทำไมจึงเรียกจริยธรรม ไม่เรียกศีลธรรม เช่นบอกว่า ศีลธรรมเป็นหลักความประพฤติดีงามที่อิงคำสอนของศาสนา ส่วนจริยธรรมเป็นหลักความประพฤติปฏิบัติความดีงามที่เป็นของกลางๆ ไม่อิงศาสนาไหน นี่เป็นความหมายหนึ่ง

* คำบรรยายแก่นิสิตปริญญาเอก สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เมื่อวันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๓๙ ณ สถานพำนักสงฆ์สายใจธรรม อ.พนมสารคาม จ.ฉะเชิงเทรา

แม้แต่ในตะวันตกเอง ถ้าเอาศัพท์มาเทียบกัน เวลาเราพูดถึงศีลธรรมก็จะตรงกับศัพท์ของฝรั่งว่า morality ส่วน ethics ก็เป็นจริยธรรม กลายเป็นคำคู่ ฝรั่งมี morality หรือ moral กับ ethics และ ethic ส่วนไทยเราก็มีศีลธรรม กับ จริยธรรม เสร็จแล้วฝรั่งเองก็ใช้ว่าจะแยกกันได้ชัด อย่างการศึกษาจริยธรรม ที่เรียกว่าจริยศาสตร์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของปรัชญา ใช้ ethics นักปรัชญาบางคนก็ใช้ moral philosophy ไปๆมาๆ บางทีก็บอกว่า ethics คือ moral philosophy ก็ไม่ไปไหน เรื่องของการที่จะแยกอะไรต่างๆก็เลยกลายเป็นเรื่องของนักคิด นักปราชญ์ นักวิชาการบางท่านที่พยายามจะแยกหาซึ่งมีความหมายที่เด็ดขาดอะไรไม่ แล้วแต่ตกลงกันว่าจะยึดถือแค่ไหนเพียงไร

เมืองไทยเราได้หันมานิยมใช้คำว่าจริยธรรม ก็เพราะมีการมองหรือเฟื่องเลี้ยงว่า การสั่งสอนความประพฤติดีงามในสังคมไทย เป็นเรื่องเกี่ยวกับศาสนาโดยเฉพาะพุทธศาสนา ต่อมาก็มีความคิดในเชิงต้องการให้เป็นการสอนจริยธรรมแบบกลางๆ ไม่ต้องอิงคำสอนศาสนา นี่ก็เป็นที่มาของแนวโน้มที่หันมาใช้คำว่าจริยธรรมในสังคมไทย

นอกจากพูดถึงคำว่าจริยธรรมแล้ว ก็จะมีการพูดถึงจริยธรรมสากล คือจริยธรรมที่เป็นกลางๆไม่อิงศาสนาไหน และไม่จำเพาะเจาะจงสายความคิดอิทธิพลของสังคมใด เป็นหลักกลางๆ แสดงถึงความดีที่ทุกสังคมยอมรับ

แนวความคิดนี้มาจากอิทธิพลของการเข้าใจว่า จริยธรรมเป็นเรื่องที่มนุษย์ในสังคมนั้นๆได้ตกลงกันบัญญัติขึ้น ไม่ใช่เป็นของมีจริงตามธรรมชาติ เลยกลายเป็นว่ามีจริยธรรมที่ไม่เป็นกลางๆไม่เป็นสากล เพราะว่าในเมื่อเป็นของที่มนุษย์บัญญัติกันก็แล้วแต่ตกลง เช่น สังคมนีตกลงกันว่าสิ่งนี้ดี แต่อันเดียวกันนั้นอีกสังคมหนึ่งบอกว่าไม่ดี ส่วนที่สังคมโน้นว่าดี สังคมนีกลับบอกว่าไม่ดี เพราะฉะนั้น อย่างนี้จึงเป็นจริยธรรมเฉพาะกลุ่มเฉพาะสังคม เฉพาะวัฒนธรรมนั้นๆ เมื่อไม่เป็นสากลก็มีความพยายามจะทำให้เป็นสากล ด้วยวิธีหาสิ่งที่ทุกสังคมถือตรงกันหรือยอมรับ

นี่เป็นแนวโน้มในช่วงที่ผ่านมา ซึ่งเวลานี้ก็ชักจะจางหาย เพราะเรามีความล้มเหลวหรือความผิดหวังเกี่ยวกับจริยธรรมในสายตะวันตกแทบทั้งหมด ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่กว่าที่จะมาคิดเรื่องนี้ เพราะฉะนั้น ความคิดเรื่องจริยธรรมแบบตะวันตกตอนนี้ก็แทบจะไม่มีเหลือ หันมาคิดแต่เพียงว่าทำอะไรจะให้คนมีจริยธรรมได้

ในสังคมอเมริกาก็มาเถียงกันว่าจะเอาจริยธรรมที่ไหนมาใช้เวลานี้สังคมไม่ประพฤติตามจริยธรรมแล้ว เมื่อจะแก้ปัญหาจริยธรรม ก็เกิดการเถียงกันอีกว่าจะใช้จริยธรรมจากแหล่งไหนพวกหนึ่งก็จะให้หันเข้าหาศาสนา ว่าจะต้องเอาหลักศาสนาเข้ามาให้มีการสวด มี prayer ในโรงเรียน อีกพวกหนึ่งก็ค้านว่าขัดรัฐธรรมนูญ ต้องขึ้นศาลกัน วุ่นวายกันมาเป็นสิบๆปีแล้ว

ยังตกลงกันไม่ได้ พร้อมกันนั้นปัญหาเรื่องจริยธรรมมันก็ไม่รอ ในขณะที่คนเถียงกันหาข้อยุติไม่ได้ แต่ปัญหาจริยธรรมหนักขึ้น จนกระทั่งเด็กโรงเรียนประถมในอเมริกาเอาปืนไปยิงกัน ถึงขนาดที่เขาบอกว่า เป็นภาพธรรมดาสามัญ เด็กยิงกันตาย ด้วยเหตุต่างๆ เช่น แย่งชิงเสื้อผ้า เป็นต้น เด็กอายุ ๑๔-๑๗ ปี มีสถิติฆ่ากันตายเพิ่มขึ้น ๑๒๔% ในช่วง ๕ ปี อย่างนี้เป็นต้น สังคมระส่ำระสายมาก จนกระทั่งจะรักษาไว้ไม่อยู่

พร้อมกันนั้น ปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อม ปัญหายาเสพติด เป็นต้น ก็รุนแรงเหลือเกิน มีการรื้อฟื้นเอาจริยธรรมเข้ามาศึกษา มีวิชาใหม่เกี่ยวกับจริยธรรมเกิดขึ้น เช่น วิชา Business Ethics คือจริยธรรมธุรกิจ ซึ่งกลายเป็นวิชาสำคัญมาก ตอนนี้นักหนังสือใหม่ๆ บอกว่า ในอเมริกา มหาวิทยาลัยไม่ต่ำกว่า ๘๐% จัดสอนวิชา Business Ethic ซึ่งมีสาระสำคัญที่โยงไปหาสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะก็คือจะดำเนินธุรกิจ ซึ่งเป็นระบบหาผลประโยชน์อย่างไร ที่จะไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

สองอย่างนี้โยงกันมาก ธุรกิจต้องการให้ได้ผลกำไร เมื่อคนหาผลประโยชน์ คนทั้งเสพทั้งบริโภคมาก ก็ทำลายสภาพแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติร่อยหรอ ดำเนินธุรกิจต้องโยงกับอุตสาหกรรม อุตสาหกรรมผลิต ทั้งทำลายทรัพยากรธรรมชาติและทำให้เกิดมลภาวะ ผู้บริโภคก็ทำลายทรัพยากร และทำให้เกิดขยะ ปัญหาธรรมชาติแวดล้อมมันมากมายยิ่งใหญ่ว่าอย่างไรจึงจะแก้ได้ ในจริยธรรมธุรกิจก็มีเรื่องสิ่งแวดล้อม

เข้าไป แล้วก็จริยธรรมสิ่งแวดล้อมโดยตรง เรียกว่า Environmental Ethics ซึ่งเดี๋ยวนี้อันนี้เป็นเรื่องใหญ่ในสังคมฝรั่งไป ไม่มาพูดกันแล้วว่าสากลไม่สากล เพียงแต่ยังมีปัญหาว่าจะเอาจริยธรรมจากแหล่งไหนมาใช้ ยังหาข้อยุติไม่ได้

จริยธรรมในความหมายเดิมแท้ คือการดำเนินชีวิตทั้งระบบ

ที่นี้หันมามองความหมายของจริยธรรมในทางพุทธศาสนา คำว่า *จริยธรรม* เป็นศัพท์บัญญัติใหม่ เรามาดูว่าที่มาเดิมแหล่งเดิมมีใช้ในทางพุทธศาสนาหรือเปล่า ถ้าเราค้นหากันจริงๆ ปรากฏว่าจริยธรรมคือตัวจริยะ

คำว่า *จริยะ* แท้ๆ โดยไม่มี *ธรรม* นี้เป็นคำเก่า มีอยู่เป็นธรรมดาในพุทธศาสนา แต่อาจจะมีตัวอื่นมานำ เช่น ธรรมจริยา แทนที่จะเป็นจริยะก็เป็นจริยา หรืออีกตัวหนึ่งที่ใช้มากก็คือ พรหมจริยะ แปลว่าจริยะอันประเสริฐ

จริยะเป็นคำกลางๆ แปลว่าการดำเนินชีวิต มาจากคำว่า *จร* (จะระ) แปลว่าเที่ยวไป ก็คือเดินไปหรือเดินทาง แล้วมาทำตามไวยากรณ์ ให้เปลี่ยนจากตัวกิริยาเป็นนาม ก็เติมตัว *อิ* กับ *ยะ* เข้าไป (*จร+อิ+ณฺย*) *จร* ก็เป็น *จริยะ* ก็คือการเดินทาง ที่นี้เดินทางเป็นศัพท์ทางรูปธรรม คือการเดินทางข้างนอกทางกาย

เราก็เอามาใช้กับด้านของชีวิตจิตใจ หมายถึงการเดินทางชีวิตๆ ก็คือการดำเนินชีวิต เพราะฉะนั้น จริยะก็คือการดำเนินชีวิต ซึ่งใช้ในความหมายที่เทียบเคียงกับการเดินทางภายนอก

ศัพท์สามัญที่ใช้ในการเดินทางแบบรูปธรรม เราเอามาใช้ในทางนามธรรม ยังมีอีก อย่างคำว่า *ปฏิบัติ* หรือ *ปฏิบัติ* ตัวศัพท์เดิมแปลว่าเดินทาง เราก็เอามาใช้กับเรื่องของการดำเนินชีวิตได้ หมายถึงการทำสิ่งต่างๆ ทั่วไปไม่เฉพาะเดินทาง จริยะ ก็เช่นเดียวกัน ก็หมายถึงการเดินทางชีวิต หรือการดำเนินชีวิต

จริยะนี่ยังเป็นกลางๆ ดีหรือร้ายก็ไม่รู้ เพราะฉะนั้น ท่านก็เดิมคำว่าพรหม ที่แปลว่าประเสริฐ เข้าไปเป็น *พรหมจริยะ* แปลว่า การดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ ซึ่งเราแสดงมาเป็นพรหม-จรรย์ ทำให้เกิดความสับสนกับความหมายที่เราใช้อยู่ ทางที่ดี ควรเรียกตามศัพท์บาลีเดิมเสียเป็น พรหมจริยะ พุรหม = พรหม แปลว่า ประเสริฐ จริยะ แปลว่าการดำเนินชีวิต คือการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ

ในพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าเองตรัสไว้ว่า การดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ ได้แก่มรรคมีองค์แปด เพราะมรรคแปลว่าทางเหมือนกัน ตกลงก็ไม่ไปไหน ล้วนแต่เป็นเรื่องของการเดินทาง คือการดำเนินชีวิต

มรรคมีองค์แปดก็รู้กันอยู่แล้ว มีตั้งแต่สัมมาทิฐิถึงสัมมาสมาธิ ย่อลงเป็นสาม คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งก็มา

ตรงกับหลักการศึกษา (สิกขา) ข้อสำคัญก็คือว่าจุดนี้ทำให้เห็นขอบเขตของสิ่งที่เรียกว่าจริยะ ซึ่งถ้าเต็ม ธรรม เข้าไปก็เป็นจริยธรรม จริยะ หรือจริยธรรมที่พุทธศาสนาบอกว่าประเสริฐก็คือจริยธรรมที่ประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา

หันมาดูความหมายของคำว่า *ศีลธรรม* กับคำว่า *จริย-ธรรม* ศีลธรรม เป็นคำเก่า ใช้กันมาในสังคมไทยจนกระทั่งไม่รู้ว่ามีความหมายอย่างไรแน่ ชาวบ้านก็เข้าใจคร่าวๆ ว่าเดี๋ยวนี้คนมีศีลธรรมหรือไม่มีศีลธรรม โดยมุ่งไปในเรื่องของการดำเนินชีวิตด้านภายนอกและการอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นใหญ่ และความรู้สึกจะบอกว่าเป็นเรื่องการอยู่ร่วมกัน

ที่นี่ก็มีนักปราชญ์บางท่านพยายามจะแยกว่ามันมาจากคำอะไร บางท่านก็บอกว่ามาจาก ศีลและธรรม *ศีล* ก็คือข้อห้าม *ธรรม* ก็คือสิ่งที่แนะนำให้ประพฤติ นี่ก็ตีความกันไป ถ้าอย่างนั้นศีลก็เป็นเรื่องในระดับของความประพฤติทั่วไป เช่นการอยู่ร่วมสังคม โดยเฉพาะก็คือการเว้นจากเบียดเบียนกัน จะได้อยู่ร่วมกันได้ดี ส่วนธรรมก็คือคำแนะนำสั่งสอน การทำความดีงามที่เหลือจากนั้น ซึ่งอาจจะโยงไปถึงจิตใจและปัญญาแล้วก็แล้ว แต่ แต่ในความรู้สึกของคนทั่วไป ศีลธรรมมันไม่เข้าถึงเรื่องที่ลึกซึ้งอย่างนั้น มันเป็นเรื่องของการอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นใหญ่

เพราะฉะนั้นจึงมีการให้ความหมายอีกอย่างหนึ่งคือ คำว่า *ธรรม* เป็นคำที่กว้างครอบคลุมหมด เราก็มาแบ่งธรรมเป็นระดับต่างๆ ธรรมในระดับศีล เรียกว่าศีลธรรม จากนั้นก็มี

สมาธิธรรม และปัญญาธรรมต่อไป เมื่อเราพูดถึงศีลธรรมก็คือเอาธรรมแต่ละระดับศีล ถ้าอย่างนั้นก็ตรงกับ morality ของฝรั่ง แล้วเราก็แปลกกันอย่างนั้น เพราะ morality มุ่งถึงความประพฤติดีงาม โดยเฉพาะในเรื่องของการอยู่ร่วมกันในหมู่มนุษย์เป็นใหญ่ ไม่ค่อยลงลึกไปทางจิตใจเท่าไร แล้ว ethic และ ethics ก็เหมือนกัน ดังที่ใช้กลับไปกลับมากับ morality ในสังคมฝรั่ง จริยธรรมจึงเป็นเรื่องของการประพฤติสิ่งที่ดีงามที่เห็นในการอยู่ร่วมกันในสังคม ปัจจุบันก็ขยายไปถึงเรื่องสิ่งแวดล้อมทั่วไปด้วย ถึงอย่างไรก็อยู่ในเรื่องสิ่งแวดล้อมนั่นเอง คือ หนึ่ง สิ่งแวดล้อมทางสังคม สอง สิ่งแวดล้อมโดยธรรมชาติ เป็นอันว่า จริยธรรมก็อยู่ในระดับสิ่งแวดล้อม เป็นเรื่องความประพฤติปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมภายนอกตัว อย่างนี้ก็ตรงกับคำว่าศีลธรรม ในความหมายที่ว่า ธรรมระดับศีล

ไปดูในสังคมอื่น โดยเฉพาะในวงการพุทธศาสนาที่เขาแปลถ้อยคำโดยเขาไม่รู้ว่าสังคมไทยใช้อย่างไร เขาไม่เคยมาดูว่าคนไทยนี้ใช้ศัพท์กันอย่างไร เขาศึกษาธรรมตามหลักของพุทธศาสนาเท่าที่เขาเห็น นักวิชาการทางพุทธศาสนาในสังคมอื่นเขาแปลคำว่า ethic เทียบกับศัพท์ในพุทธศาสนาว่า ศีล เท่านั้นเอง เพราะฉะนั้นก็ถึงกันว่า ethic คือเรื่องศีล เป็นธรรมระดับศีล จริยธรรมในความหมายของตะวันตกที่เราบัญญัติตาม ethic ก็หมายถึงเรื่องของศีล

สรุปว่า จริยธรรมของฝรั่งเป็นแค่ศีลเท่านั้นเอง แต่ในความหมายทางพุทธศาสนาที่เรียกว่าพรหมจริยะ แปลว่าจริยะ อันประเสริฐ หมายถึงศีล สมาธิ ปัญญา ฉะนั้นก็เกิดความลักลั่นระหว่างความหมายของตะวันตกที่ไทยเอามาใช้กับตะวันออกหรือของฝรั่งที่ไทยเอามาเรียก กับพุทธศาสนา ไม่เท่ากัน จริยะในพุทธศาสนาได้แก่ มรรค มีศีล สมาธิ ปัญญา รวมหมดทั้งหมด ส่วนของตะวันตกได้แค่ศีล นี่เป็นเรื่องของการพยายามหาความหมายตามศัพท์

จริยธรรมที่แท้ หยั่งถึงความจริง และโยงสู่การพัฒนามนุษย์

ถาม อย่างกรณีของแพทย์ที่รักษาผู้ป่วยตรวจพบว่าเด็กที่อยู่ในครรภ์จะพิการ หมอตัดสินใจว่าจะต้องเอาเด็กออก สังคมยุคก่อนอาจจะไม่ยอมรับ แต่ตอนนี้ยอมรับ กรณีเกี่ยวข้องกับกรณีตัดสินใจของแพทย์ ของพ่อแม่ และการเสียชีวิต กำลังวิพากษ์วิจารณ์กันว่าจะยอมรับหรือไม่ยอมรับ อยากเรียนถามว่าตัวจริยธรรมจริงๆมันคือตรงไหน จะอธิบายคำว่าจริยธรรมในกรณีนี้ได้อย่างไร

ตอบ นี่แหละที่เราไปเน้นในแง่สังคม จริยธรรมในความหมายตะวันตกจะเน้นในแง่สังคม สังคมยอมรับไหมอะไรต่างๆ ก็เกิดความสับสน นี่แหละที่จะพูดต่อไปด้วยว่าจริยธรรมใน

ความหมายทางพุทธศาสนาไม่เหมือนตะวันตก คือเราพูดถึงความจริงตามธรรมชาติก่อนว่าความจริงเป็นอย่างไร เมื่อความจริงเป็นอย่างนี้แล้วเราจะเอาอย่างไร รวมเป็นสองชั้น

เมื่อมีชีวิตเกิดขึ้น มีการทำลายก็เรียกว่าฆ่า นี่เป็นความจริง อย่าไปเลี้ยงว่า ฆ่าอย่างนี้ไม่เป็นการฆ่า จะกลายเป็นว่า ถ้าไม่สอดคล้องกับความต้องการของเรา เราก็เลี้ยงไป ควรจะแยกให้ได้ ความจริงก็เป็นความจริง ต่อจากนั้น เมื่อความจริงเป็นอย่างนี้เราจะเอาอย่างไร ถ้าเราเห็นว่าการทำงานนี้จำเป็นหรือมีเหตุผลอย่างอื่น เราก็อาจจะบอกว่าผลเสียมันน้อยกว่าผลดี เราตกลงใจเลือกเอาที่ผลดีมากกว่า โดยที่ถ้าไม่ไปกลบความจริงนั้นเสีย เรื่องนี้เป็นปัญหาในการวินิจฉัยเรื่องทางจริยธรรมในสังคมตะวันตก ที่จะปนประหว่งตัวความจริงกับการที่มนุษย์จะปฏิบัติอย่างไร

อย่างกรณีของโกลเบอร์ก (Kohlberg) ซึ่งถือว่าเป็นการพัฒนาจริยธรรมอย่างสูง ที่ก้าวมาถึงการใช้ปัญญา พิเศษกว่าจริยธรรมในตะวันตกเดิมทั่วๆ ไป ที่ไม่เกี่ยวกับเรื่องปัญญา โดยเฉพาะจริยธรรมสายหลักที่มีอิทธิพลกว้างขวาง ซึ่งถือเป็นเรื่องของบัญญัติทางสังคม หรือเป็นบัญญัติจากศาสนา เมื่อว่าอย่างไรก็อย่างนั้น ไม่มีมาถึงเรื่องจิตใจ ยิ่งปัญญาก็แทบไม่เกี่ยวเลย จริยธรรมแบบนั้นเป็นบัญญัติที่วางลงมาก่อนข้างตายตัว

ที่นี้โกลเบอร์กก้าวออกมาถึงการใช้เหตุผล และแยกจริยธรรมเป็นหลายระดับ เช่น อย่างสูงที่มีการใช้ปัญญา เขายกตัวอย่างสามภรรยาคนหนึ่ง ภรรยาป่วยเป็นโรคมะเร็ง ร้านค้าหนึ่งมียาดีซึ่งจะบำบัดมะเร็งได้ แต่เมื่อไปซื้อเขาตั้งราคาแพงเหลือเกิน จะทำไง ไม่มีสตางค์ซื้อ นี่ก็เป็นเรื่องของจริยธรรมตามที่เขาต้องการ มีทางเดียวที่จะได้ยามาคือจะต้องลักขโมย จะลักหรือไม่ ภรรยาเป็นมนุษย์ ชีวิตมนุษย์นั้นสำคัญ ชีวิตประเสริฐกว่าทรัพย์ ก็ไปลักยามาช่วยชีวิตภรรยา ถามว่าเป็นอย่างไร ดีหรือชั่ว ถูกหรือผิด ก็วินิจฉัยได้ว่า ถูกต้อง เพราะว่าชีวิตมีค่ากว่าเงินทอง นี่คือการสรุปของเขา

แต่ในทางพุทธศาสนาบอกว่านั้นคือความสับสน เพราะเราแยกได้ ความจริงเป็นความจริง แล้วจะเอาอย่างไรก็ว่าอีกที และถ้าเรายอมรับส่วนไหนดีส่วนไหนไม่ดีแล้วมันจะมีผลต่อไปอีกผลอย่างไร

เราต้องยอมรับว่าการรักภรรยา และพยายามรักษาภรรยาเป็นความดี แต่การลักขโมยที่ไม่ดี ก็ยังไม่ดีอยู่นั่นเอง ไม่มีการมาสรุปโดยเอามาวกลบคุณหารเสร็จแล้วว่าดี เพราะถ้าทำอย่างนั้นนอกจากกลบความจริงแล้วมนุษย์ก็จะไม่พัฒนาด้วย ในพุทธศาสนานั้น จริยธรรมเป็นเรื่องของการศึกษา ถ้าเรายอมรับความจริงตามที่มันเป็น แล้วมันจะมีทางของการพัฒนามนุษย์ต่อไป

ส่วนที่คุณรักภรรยาของคุณ มองเห็นว่าชีวิตของเธอ ประเสริฐและสำคัญ อันนั้นเป็นสิ่งที่ดี แต่วิธีการของคุณไม่ดี ต่อไปคุณจะต้องปรับปรุงตัว คุณอาจจะมีการพัฒนาด้วยการ ทำความดีอย่างนี้อีก โดยไม่ต้องไปทำความเสียหายเลย ไม่ใช่ ไปสรุปว่าถูกต้อง เลยจบ ต่อไปทำอย่างนี้อีกก็ถูกหมด จริยธรรมสัมพันธ์กับการศึกษา พุทธศาสนากับการศึกษาเป็นเรื่อง สำคัญ การศึกษาเป็นตัวแท้และเป็นที่มาของจริยธรรม ถ้าจริยธรรมไม่ทำให้เกิดการศึกษาพัฒนา ก็ไม่ใช่จริยธรรมที่ถูกต้อง

ในสังคมไทยก็มีตัวอย่างที่พูดกันแบบเดียวกับโกลเบิร์ต เช่น เด็กยากจน แม่ป่วย เด็กก็ไปลักเงินเขามารักษาแม่ เมื่อถามว่าถูกหรือผิด ก็มักจะมีแนวโน้มที่จะเอาอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ถูกก็ผิดไปเลย เช่น วินิจฉัยว่าการรักษาแม่สำคัญกว่า ชีวิต สำคัญ หรือว่าแม่มีพระคุณ ฉะนั้นการลักขโมยในกรณีนี้ไม่ผิด อย่างนี้เป็นต้น

ในพุทธศาสนาท่านว่าต้องใช้วิชิชาวาท ต้องแยกไปตาม ความจริง คือไม่มากลบความจริง เราบอกว่าการกตัญญูช่วยเหลือพ่อแม่เป็นความดี แต่การลักขโมยก็ยังไม่ดีอยู่นั้นแหละ เป็นอันว่าส่วนที่ทำความดีรักษาพ่อแม่ดีแล้วทำต่อไป แต่ที่ไปลักขโมยนี้ต้องพยายามแก้ไข มันยังไม่ดี ต้องหาทางที่จะให้รักษาพ่อแม่ได้โดยต่อไปไม่ต้องลักขโมย เด็กก็ต้องพัฒนาตนขึ้นไป ซึ่งเราก็ต้องรู้ว่าจุดไหนยังอ่อน จุดไหนดีแล้ว ก็พัฒนาไป อย่างนี้เป็นวิชิชาวาท ซึ่งสัมพันธ์กับการพัฒนามนุษย์ด้วย

เพราะทำให้เห็นช่องทางที่จะพัฒนาคนต่อไป ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยยอมรับว่ามนุษย์นั้นยังมีข้อบกพร่องอยู่

ในเรื่องของการแพทย์ก็เหมือนกัน เราจะต้องจับให้ได้ ก่อนว่าจุดของความจริงอยู่ที่ไหน เช่นว่า ชีวิตเริ่มเมื่อไร วันนี้ เราหาความจริงตามธรรมชาติได้หรือยัง ถ้ายังก็มาช่วยกันหา และตกลงกันก่อน และจุดนี้เมื่อมันไม่ถูก ถ้าพบว่าผิดก็ต้อง ยอมรับว่าผิด ส่วนในเรื่องผลดีผลเสียในแง่ที่เป็นเรื่องของยุค สมัย ก็ต้องยอมรับว่านี่เป็นเรื่องของยุคสมัย ตกลงกันจะเอา อย่างนี้ เพราะมองเห็นว่าประโยชน์ในด้านนี้สูงกว่า เราก็เลย ตกลงตัดสินใจด้วยเหตุผลว่าผลดีมากกว่าผลเสีย ด้วยการทำ อย่างนี้มนุษย์จะไม่สับสนและไม่ไปทำลายหลักการที่แท้ เราจะ รู้ความต้องการของเราในขณะนี้ว่าจะเอาแค่ไหน แล้วไม่ไป กีดกันมนุษย์ในยุคต่อไป ที่เขาจะหาทางที่ถูกต้องและพัฒนาต่อไป เพื่อให้เขาเกิดปัญญาที่จะทำสิ่งที่สมบูรณ์กว่าเรา นี่คือนิ ฎิบัตินี้แบบไม่ตีขลุมและไม่ตีคูลุมด้วย

เรามองว่าจริยธรรมตะวันตกเป็นการตีขลุม เขาสับสน ระหว่างความจริงกับการที่มนุษย์ตกลงว่าจะเอาอย่างไร ใน ด้านความจริงต้องหยั่งให้ลึกถึงธรรมชาติ ส่วนการปฏิบัติ ของมนุษย์จะเอาอย่างไรก็ว่าไป โดยเล็งระหว่างผลดีผลเสียที่ ต้องการและไม่ต้องการ นี่เป็นจุดที่สำคัญ การแยกระหว่าง ความจริงตามธรรมชาติ กับเรื่องการปฏิบัติของมนุษย์ที่เป็น ทางเลือกในการกระทำ

จริยธรรมเป็นเรื่องของระบบสัมพันธ์ ในองค์กรรวมทั้งองค์กรร่วมส่งผลสัมพันธ์กัน

ย้อนกลับมาในเรื่องขอบเขตของจริยธรรม ที่สัมพันธ์กับ มนุษย์และการพัฒนามนุษย์ ในเมื่อพุทธศาสนามองจริยะว่า คลุมทั้งเรื่อง ศีล สมาธิ ปัญญา มีทั้ง

๑. *ศีล* คือเรื่องพฤติกรรมภายนอก ที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ทั้งทางสังคมและวัตถุตลอดจนธรรมชาติ

๒. *สมาธิ* คือเรื่องของจิตใจ บางที่ท่านใช้คำว่า "จิต" เหตุที่ใช้สมาธิเพราะว่าสมาธิเป็นตัวแกนสำคัญในการพัฒนา ทางด้านจิตใจ เรียกว่าง่ายกว่าจิตใจ

๓. *ปัญญา* คือเรื่องของความรู้ความเข้าใจ การมองเห็น เหตุผล คุณค่า ตลอดจนเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ

ทำไมจึงว่ามีสามอย่าง ก็เพราะถือว่าตัวคนนี้เป็นองค์กรรวม นี้ใช้ศัพท์ปัจจุบัน คือชีวิตของมนุษย์จะไปแยกส่วนออก เด็ดขาดจากกันไม่ได้ คุณสมบัติและความเป็นไปทั้งหลายของ ชีวิตเป็นเพียงด้านต่างๆของชีวิตนั้น โดยเฉพาะที่สำคัญยิ่ง ก็คือว่ามันเป็นปัจจัยส่งผลกระทบต่อกัน พฤติกรรมไม่สามารถแยกขาดจากจิตใจ จิตใจไม่สามารถแยกขาดจากปัญญา พฤติกรรมกับปัญญาก็แยกกันไม่ได้

ยกตัวอย่างง่ายๆ พฤติกรรมจะแสดงออกมาอย่างไร ต้องเกิดจากเจตจำนง มีเจตนาในใจคิดขึ้นมา เกิดจากความตั้งใจ

แถมบางที่ยังมีแรงจูงใจแฝงอยู่ก็ว่าต้องการผลประโยชน์ส่วนตัว หรือต้องการแก่งคนอื่น มีความคิดไม่พอใจ หรือขัดเคืองเขา แล้วพฤติกรรมจึงออกมาตามเจตจำนงและสภาพจิตนั้นๆ

ถ้าจะทำพฤติกรรมดีแต่จิตใจไม่ดี ก็เกิดการขัดแย้ง ระหว่างพฤติกรรมกับจิตใจ ก็ทำพฤติกรรมด้วยความฝืนใจ เกิดความไม่สบายในจิตใจ ไม่มีความสุข เช่น ตกลงยอมรับกันในระดับสังคมแล้ว (เพราะว่าศีลเป็นเรื่องระดับสังคม) บอกว่า พฤติกรรมนี้ดี คนเราควรช่วยเหลือกันและไม่ทำร้ายคนอื่น แต่จิตใจยังโกรธอยู่ เมื่อจำต้องยอมรับพฤติกรรมในระดับสังคม ก็เบียดเบียนเขาทำร้ายเขาไม่ได้ ไม่อยากช่วยก็ต้องช่วย จิตใจไม่พร้อม ก็เกิดการขัดแย้งระหว่างจิตใจกับพฤติกรรม มีผลให้ ทำพฤติกรรมนั้นอย่างฝืนใจ ซึ่งอาจจะทำไม่เต็มที่ และจิตใจไม่สบาย มีความทุกข์ และเมื่อจิตใจฝืน ไม่มีมีความสุข ก็ส่งผล ย้อนกลับให้พฤติกรรมที่ทำดีนั้นไม่มั่นคง ไม่ยั่งยืนด้วย

เมื่อคนพัฒนาขึ้นไปอีกระดับหนึ่ง เขามีคุณธรรมเกิดขึ้น ในใจ เช่น เกิดมีเมตตาหรือไมตรี มีความรัก คราวนี้ พฤติกรรมที่ไม่เบียดเบียน หรือช่วยเหลือกันนั้น เขาทำอย่าง เต็มใจเลย การที่จะไม่เบียดเบียนนั้น ไม่ต้องไปบอกไปสั่ง มัน เป็นไปเอง เพราะมันไม่คิดจะเบียดเบียน และอยากช่วยเหลือ เลยทีเดียว คราวนี้พฤติกรรมกับจิตใจ ก็สอดคล้องกัน พอเต็ม ใจพฤติกรรมก็สมบูรณ์ จริงจัง มั่นคง คนที่ทำก็มีความสุข ทำให้พฤติกรรมที่ดีนั้นเต็มที่และยั่งยืน ฉะนั้นพฤติกรรมกับ

จิตใจจึงต้องสอดคล้องกัน

ที่นี้จิตใจกับปัญญา ถ้าปัญญารู้คุณค่า เห็นประโยชน์ เข้าใจเรื่องราว ก็ทำให้สภาพจิตเปลี่ยน พฤติกรรมนี้ไม่เบียดเบียนและเป็นการสร้างสรรค์ แต่จิตใจยังไม่เต็มใจ ต่อมาพอปัญญาเห็นว่านี่แหละพฤติกรรมที่ดีมีประโยชน์ มีคุณค่า มีเหตุผลอย่างนั้นๆ ก็กลายเป็นเต็มใจ เพราะฉะนั้นปัญญาคือความรู้จึงเปลี่ยนสภาพจิตได้ อาจจะต้องถึงกับพลิกเลย เช่น

เราเห็นคนหนึ่งเดินมามีกิริยาท่าทางและพูดจาไม่ดี เราก็มีปฏิกิริยา โกรธ จิตใจไม่ดี และพฤติกรรมก็มีหวังไม่ดีด้วย แต่พอมีคนมาชี้แจงว่าที่ท่าทางและคำพูดของเขาไม่ดีนี่ เพราะเขามีเรื่องกดดันไม่สบายใจ พอฟังคำอธิบายไปเราเกิดปัญญา เข้าใจเขา จากความโกรธเราเปลี่ยนเป็นสงสารเห็นใจเลย ปัญหานี้มาทำให้สภาพจิตเปลี่ยน จากความขัดเคืองก็เปลี่ยนเป็นกรุณา สงสารเห็นใจ แล้วส่งต่อออกมายังพฤติกรรมให้ดีขึ้น

พฤติกรรมทำให้เกิดสภาพจิต เมื่อเราเคยชินอย่างไร จิตใจเราจะยึด และเกิดความพอใจ ตลอดจนหาเหตุผลเข้าข้าง และสำหรับความพอใจติดใจนั้น กลายเป็นความยึดติด แล้วทำให้พฤติกรรมนั้นแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น แล้วแก้ยาก ฉะนั้นต้องระวังเรื่องพฤติกรรมเคยชินที่ส่งผลต่อความพอใจ พอสร้างความเคยชินขึ้นมาคนก็จะติด พฤติกรรมก็มีผลต่อจิตใจ

คนจะพัฒนาปัญญาได้ จะต้องมียุติธรรมที่เอื้อต่อการแสวงหาความรู้ พฤติกรรมที่เอื้อก็ช่วยให้คนได้ปัญญา ถ้าไม่มีพฤติกรรมที่ดีปัญญาก็จะไม่เกิด เช่นไม่รู้จักแสวงหาข้อมูลเป็นต้น การจะได้ปัญญาหรือไม่เพียงไร ขึ้นต่อการไปหาข้อมูลความรู้ที่ไหน ไปหาข้อมูลอย่างไร เช่น ถ้ารู้จักไปปรึกษาคน รู้จักมีพฤติกรรมในการอยู่ร่วมและสัมพันธ์กับผู้อื่นดี ก็ทำให้ตัวเองมีทางได้ปัญญา เวลาเขาพูดเขาแนะนำอะไร ตัวเองมีปฏิกิริยาแสดงออกทางพฤติกรรมอย่างไร ก็จะมีผลต่อการได้ความรู้ของตัวเอง

จิตใจก็มีผลต่อปัญญา ถ้าจิตใจขี้เกียจ ขี้เกียจคิด ปัญญาก็ไม่เกิด แต่คนขยัน ใจสู้ พยายามคิด เจอปัญหา พยายามหาทางแก้ไข ไม่ยอมหยุดคิด ปัญญาที่เกิดก็พัฒนา ตลอดจนจิตใจมีสมาธิ แน่วแน่ สงบ ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่เตร้าหมอง ไม่วุ่นวาย สดชื่นมองใส ก็คิดได้ผลดีขึ้น มีกำลังในการคิด และความคิดก็ชัดเจน ความใฝ่รู้ (ฉันทะ) ความขยัน ความอดทน ความเพียรพยายาม ไม่ยอมหยุด เป็นต้น ที่เป็นสภาพหรือคุณสมบัติของจิตใจ เป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้พัฒนาปัญญาได้

นี่คือระบบการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ที่มีองค์ประกอบ ๓ ด้าน สัมพันธ์ส่งผลต่อกัน แต่ในที่นี้เป็นระบบการดำเนินชีวิตที่ดี ที่เรียกว่า “จริยธรรม” (โดยสาระหมายถึงพรหมจริยะ) คือระบบการดำเนินชีวิตที่ดี ที่องค์ประกอบทั้ง ๓ ด้านนั้น สัมพันธ์เป็นปัจจัยต่อกัน โดยมีการเรียนรู้ ฝึกหัด พัฒนา คืบ

เคลื่อนไปข้างหน้าในทางที่ดีขึ้นเรื่อยๆ ตลอดเวลา

องค์ประกอบ ๓ ด้านนั้น ไม่สามารถแยกจากกันได้ เพราะชีวิตเป็นองค์รวมที่ไม่สามารถแยกเป็นส่วนๆ เด็ดขาด จากกัน แต่จะต้องสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

เป็นอันว่า เมื่อมองในแง่ของพุทธศาสนา จริยธรรมคือ ระบบการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ ซึ่งมีองค์ประกอบที่ต้องครบ ทั้งสาม แยกเป็นส่วนไม่ได้ แต่ถ้ามองในแง่ของตะวันตกจริยธรรมก็เป็นเพียงพฤติกรรมดีงาม ตรงกับที่พระพุทธศาสนา เรียกว่าศีล ซึ่งเป็นเพียงด้านหนึ่งของชีวิตมนุษย์ เป็นเรื่องของ จริยธรรมแยกส่วน ตามระบบความคิดของฝรั่งที่ชอบแยกอะไรๆ ออกมาเป็นเรื่องๆ และศึกษาเป็นอย่างๆ ซึ่งดีในแง่เจาะลึก แต่ลืมไปว่ามันต้องโยงกันอีกทีหนึ่ง ฉะนั้นเมื่อแยกออกมาเป็นส่วนแล้วก็จะเกิดความขัดแย้งอย่างที่ว่ามาแล้ว เพราะมันไม่ลงไปถึงจิตใจและปัญญา เช่น จะมีพฤติกรรมจริยธรรม แต่เกิดการฝืนทางด้านจิตใจ และไม่มีปัญญามาช่วย จริยธรรมก็ไม่สัมฤทธิ์ผล

อนึ่ง จริยธรรมตะวันตกที่เป็นแบบแยกส่วนนั้นมักจะมา ในแบบที่เป็นบัญญัติทางสังคม หรือมีแหล่งมาจากเทวบัญชา ซึ่งเป็นของตายตัว และในที่สุดก็จะฝืนใจ เพราะไม่มีการ พัฒนาจิตใจและปัญญาไปด้วย พฤติกรรมจะเปลี่ยนไปด้วยดีจะต้องสอดคล้องกับการพัฒนาทางด้านจิตใจและปัญญา ฉะนั้น จริยธรรมแบบตะวันตกจึงดื้อวน และไปสิ้นสุดที่ความจำใจฝืนใจ

ดังจะเห็นว่าบางทีตะวันตกเขาให้ความหมายของจริยธรรม (คือ ethics) ว่าเป็น obligation ซึ่งหมายถึงข้อกำหนดในเชิงผูกมัด ซึ่งอาจจะเป็นเรื่องทางสังคม ที่ทำให้คนต้องจำใจยอม ถ้าเป็นอย่างนี้ก็ขาดจากระบบการพัฒนาคน และเสียผลในด้าน การศึกษา ทำให้เกิดความขัดแย้งไปหมด

เป็นอันว่า ตามหลักพุทธศาสนาบอกว่า เราจะพัฒนา จริยธรรมในความหมายของตะวันตกที่ตรงกับศีล อย่างเดียว ไม่ได้ แต่จะต้องพัฒนาจริยะทั้งระบบของชีวิต เพราะชีวิตนี้ไม่สามารถแยกเป็นส่วนๆ ขาดลอยจากกัน จริยะที่แท้ต้องมีทั้ง ศีล สมาธิและปัญญา คือพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาต้องไปด้วยกัน ให้เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อกัน เสริมซึ่งกันและกันใน ระบบความสัมพันธ์ เพราะชีวิตของเราก็เช่นเดียวกับสิ่งทั้งหลายในธรรมชาติซึ่งเป็นระบบแห่งความสัมพันธ์ทั้งนั้น ความสัมพันธ์อะไร ก็คือความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยที่ส่งผลแก่กัน นี่คือความคิดพื้นฐาน

จะได้จริยธรรมที่แท้ ต้องเห็นความจริงของธรรมชาติ และโยงกับบัญญัติของสังคมได้

อีกประการหนึ่ง จริยธรรมตามหลักพุทธศาสนาเป็น เรื่องที่สืบเนื่องจากธรรมชาติ เราจะไม่มาเถียงกันในแง่ว่าจริยธรรมเป็นเรื่องที่คนบัญญัติตามที่สังคมนั้นสังคมนั้นว่าดีหรือไม่ดี

นั่นเป็นอีกระดับหนึ่ง เพราะศีลมีอยู่สองระดับ คือระดับที่โยงอยู่กับความจริงตามธรรมชาติ และระดับที่เป็นเรื่องของข้อกำหนดทางสังคม

พุทธศาสนามองว่า พฤติกรรมก็คือกิจกรรมของชีวิตที่เป็นธรรมชาติ ซึ่งเป็นความจริงพื้นฐานที่มีอยู่โดยตัวของมันเองอยู่แล้ว พร้อมกันนั้นอีกด้านหนึ่งมันก็มาสัมพันธ์กับการที่มนุษย์จะกำหนดเป็นข้อตกลงกันในทางสังคม หมายความว่า ศีลที่แท้จริงนั้นเป็นพฤติกรรมที่ถูกเรียกร้องจากธรรมชาติว่า เพื่อให้เรามีชีวิตที่ดั่งงาม มีความสุขที่แท้ หรือโดยความเป็นไปของเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์กันทุกระดับ ในชีวิตก็ตาม ในสังคมก็ตาม การที่สิ่งทั้งหลายจะเป็นไปด้วยดี เรียกร้องให้เราต้องมีพฤติกรรมอย่างนี้ นี่คือเหตุผลในระบบเหตุปัจจัยที่แท้ เราไม่มองที่บัญญัติทางสังคม ซึ่งเป็นเรื่องทีหลัง

เป็นอันว่า ต้องลงไปหาความจริงแท้ตามธรรมชาติก่อนว่า ชีวิตดั่งงามที่เป็นไปตามความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัย รวมทั้งระบบความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยที่ส่งผลออกมาถึงระดับของสังคม ความเป็นจริงตามเหตุตามผลที่จะให้สิ่งทั้งหลายเป็นไปด้วยดีและให้มนุษย์อยู่กันได้ด้วยดี มันเรียกร้องให้คนต้องประพฤติอย่างไร นั่นแหละเป็นศีล ซึ่งมาจากธรรมชาติ ถ้าเราไม่สามารถเข้าถึงตัวนี้ จริยธรรมหรือศีลจะยุ่งเหยิง จะสับสนหมด

เรื่องนี้มนุษย์จะมาเที่ยวตกลงเอาเองไม่ได้ แต่จะต้องตกลงกันโดยมองตรงนี้ก่อน แล้วจึงจะบัญญัติหรือวางข้อกำหนดในระดับข้อตกลงของสังคมให้สอดคล้องกับข้อเรียกร้องของธรรมชาตินั้น ยิ่งสังคมไหนเข้าถึงตัวความจริงนี้มากเท่าไร เขาก็จะบัญญัติศีลในระดับสังคมได้มั่นคง ถูกต้อง เป็นผลดียิ่งขึ้นเท่านั้น แต่ถ้าเขาไม่สามารถเข้าถึงตัวความจริงนี้แล้ว บัญญัติของสังคมก็จะเป็นของง่อนแง่น และไม่ยั่งยืน

ตกลงว่าจะต้องเข้าถึงความจริง ศีลคือพฤติกรรมที่ดี ซึ่งเป็นความเรียกร้องจากความเป็นจริงของระบบปัจจัยสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายในธรรมชาติ ที่จะให้ชีวิตและสังคมมนุษย์เป็นอยู่ด้วยดี เท่านั้นเอง ฉะนั้น จริยธรรมแม้แต่ในภาษาศาสตร์ใหม่ที่หมายถึงศีล ก็ไม่แยกขาดจากสังฆธรรม สังฆธรรมต้องเป็นฐานมาก่อน นี่คือระบบจริยธรรมที่แท้จริง เป็นอันว่า ตัวความจริงของธรรมชาติเป็นพื้นฐานที่อิงอาศัยของตัวศีลที่เป็นพฤติกรรมของมนุษย์ ถ้าใช้ศัพท์ปัจจุบันก็หมายความว่า สังฆธรรมต้องเป็นฐานของจริยธรรม ถ้าจริยธรรมเข้าไม่ถึงสังฆธรรมก็ไปไม่รอด

ต่อมาก็ถึงขั้นบัญญัติในสังคมมนุษย์ คือ เมื่อตกลงกันแล้วว่าระบบความจริงในธรรมชาติมันเรียกร้องให้เราต้องประพฤติอย่างนั้น เราก็มาตกลงกันบัญญัติเป็นข้อตกลงทางสังคมโดยสัมพันธ์กับปัจจัยทางสังคมในกาลเทศะนั้น นี่แหละจึงเกิดเป็นศีลในระดับสังคมขึ้นมาอีกชั้นหนึ่ง

เมื่อเป็นบัญญัติในระดับสังคมแล้ว พอเหตุปัจจัยแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากสภาพไม่เหมือนกันในแต่ละถิ่นหรือถิ่นเดียวกันแต่คนละยุค เหตุปัจจัยเปลี่ยนแปลงไป บัญญัติที่วางไว้ในระดับสังคมก็จะไม่สอดคล้องกับความจริงนั้น กลายเป็นว่าการทำอย่างนี้เป็นความดีที่นี้ แต่ตรงโน้นกลายเป็นไม่ดี แต่ถ้าเราจับหลักนี้ได้เราก็แยกได้ ไม่มีปัญหา เมื่อสภาพความเป็นจริงตามเหตุปัจจัยไม่เหมือนกัน เราก็ต้องเข้าถึงตัวปัจจัยแล้วปรับให้สอดคล้องกัน

ฉะนั้นในระดับสังคมอย่าไปยึดตายตัว เราต้องเข้าถึงความจริงในระดับของความสัมพันธ์ในธรรมชาติให้ได้ และปัญญาจะเป็นตัวที่รักษาความเข้าถึง และความสามารถที่จะปรับเปลี่ยนนี้ไว้ เป็นอันว่าศีลที่อยู่ในระดับที่เป็นบัญญัติของสังคมก็ปรับเปลี่ยนไปได้

ตอนนี้ก็แยกให้ได้ระหว่างหลักความประพฤติสองชั้น คือศีลที่แท้ ที่เรียกว่าจริยธรรมในภาษาปัจจุบัน ต้องตั้งอยู่บนฐานของสัจธรรม เมื่อศีลหรือจริยธรรมนี้ออกมาเป็นบัญญัติของสังคม และมีการประพฤติกันในสังคมนั้นจนเป็นวิถีชีวิต มันก็เข้าไปอยู่ในวัฒนธรรม ถึงตอนนี้รูปแบบวัฒนธรรมก็จะห่อหุ้มจริยธรรมไว้ จะเห็นว่าจริยธรรมของสังคมส่วนใหญ่จะแฝงมา หรือบรรจุรวมอยู่ในวัฒนธรรม ช่วยให้มีการสืบต่อของจริยธรรมของสังคม ซึ่งหมายความว่าจริยธรรมนั้นลงไปอยู่ในวิถีชีวิตของสังคมแล้ว เช่นที่เราพูดกันว่าสังคมไทยมี

วัฒนธรรมน้ำใจ ซึ่งเกิดจากจริยธรรมประเภทเมตตากรุณา ส่วนสังคมตะวันตกก็มีวัฒนธรรมธุรกิจ อย่างนี้เป็นต้น และบางทีก็เกิดการขัดแย้งกันระหว่างวัฒนธรรม จึงต้องแยกให้ถูกว่าส่วนนี้เป็นเรื่องของตัวความจริงในธรรมชาติ และตอนนี้เป็นเรื่องของบัญญัติในสังคมมนุษย์ โดยเฉพาะในระดับวัฒนธรรมที่เป็นรูปแบบห่อหุ้ม

จริยธรรมในระดับบัญญัติและวัฒนธรรมนี้ ส่วนมากจะเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นต่อกาลเทศะ เพราะเป็นเรื่องระดับสังคม ส่วนตัวจริยธรรมที่แท้ที่เป็นศีลนั้น ต้องโยงไปหาตัวความจริงในธรรมชาติให้ได้ เพราะแท้จริงแล้วมันเป็นเพียงด้านหนึ่งในระบบการดำเนินชีวิตของคน ที่ว่ามีทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา

เมื่อถึงจุดนี้ก็โยงไปหาธรรมชาติทั่วไปในระบบเหตุปัจจัย และโยงมาหาธรรมชาติของมนุษย์เอง จริยธรรมในความหมายเดิม (พรหมจริยะ) ก็เป็นเรื่องของระบบการดำเนินชีวิตที่ดีงามตามธรรมชาติ

**มนุษย์ คือสัตว์ผู้ต้องศึกษา
ชีวิตที่ดี คือชีวิตแห่งการศึกษา**

ธรรมชาติของชีวิตมนุษย์เป็นอย่างไร ธรรมชาติของมนุษย์ก็คือ เป็นสัตว์ที่ต้องฝึก หรือต้องศึกษา และฝึกได้ หรือศึกษาได้ด้วย

การที่มนุษย์เราจะมีชีวิตที่ดีงาม เราจะต้องศึกษาฝึกฝน พัฒนาตัวเองให้ดีขึ้นไป ในระบบการดำเนินชีวิตของเราซึ่งประกอบด้วยพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เมื่อเราฝึกฝนพัฒนา มีการศึกษา ก็ทำให้การดำเนินชีวิตของเราดีขึ้น แต่ถ้าเราไม่เรียนรู้ไม่ฝึก เราที่เป็นมนุษย์นั้นก็ดำเนินชีวิตให้ดีไม่ได้เลย ทั้งนี้เพราะมนุษย์อยู่ด้วยสัญชาตญาณอย่างเดียวไม่พอ สัญชาตญาณนี้มนุษย์อาศัยได้น้อยเหลือเกิน ไม่เหมือนสัตว์ชนิดอื่นที่อาศัยสัญชาตญาณได้มากจนกระทั่งว่ามันแทบจะไม่ต้องเรียนรู้ ไม่ต้องฝึกฝนอะไรเลย และมันก็ฝึกได้น้อยเรียนรู้ได้น้อย ตรงข้ามกับมนุษย์ที่อาศัยสัญชาตญาณแทบไม่ได้เลย การดำเนินชีวิตต้องเรียนรู้ต้องฝึกทั้งหมด การดำเนินชีวิตที่ดีของมนุษย์ต้องอาศัยการลงทุน คือต้องเรียนรู้ต้องฝึก

หลักการของพระพุทธศาสนาสอนตามธรรมชาติว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึกและฝึกได้ ฝึกไปทำไม ก็ฝึกให้ดำเนินชีวิตดียิ่งขึ้นไป จะได้มีชีวิตที่ดีงาม มีความสุข เป็นอิสระ และอยู่ร่วมกันได้อย่างมีสันติสุขในสังคมและในโลก ทำไมจึงต้องฝึก เพราะชีวิตของเราที่เกิดมาตั้งแต่เริ่มต้น เราได้เรียนรู้มาได้ฝึกได้หัดมา เราจึงอยู่ได้ดี

อย่างที่เห็นกันอยู่ว่า มนุษย์เกิดมาอาศัยสัญชาตญาณแทบไม่ได้เลย เราต้องเรียนรู้และต้องฝึกต้องหัดเอาทั้งนั้น พอเกิดมาก็ต้องมีคนอื่นอุ้มชูก่อน ต้องเลี้ยงดูเป็นเวลาหลายปี ในระหว่างที่เขาเลี้ยงดูนั้น ตัวเองทำอะไร ตัวเองก็เรียนรู้และฝึก

หัดไป ต้องเรียนต้องฝึกทั้งนั้น ทั้งการนั่ง การนอน การยืน การกิน การขับถ่าย จนกระทั่งมาเดิน มาพูด ต้องฝึกต้องหัดหมด จึงบอกว่าการดำเนินชีวิตของมนุษย์แทบไม่มีอะไรได้มาเปล่าๆ มนุษย์ต้องลงทุนทั้งนั้น ด้วยการหัด ด้วยการฝึก ด้วยการเรียนรู้ เราจึงได้การดำเนินชีวิตที่ดีมา เป็นอันว่าการดำเนินชีวิตที่ดี ที่เรียกว่าจริยะ สัมพันธ์กับการเรียนรู้ คือการศึกษา

การดำเนินชีวิตที่ดี ที่เรียกว่าจริยะนี้ ได้มาด้วยสิกขา คือการศึกษา เพราะฉะนั้นชีวิตของมนุษย์ถ้าจะเป็นชีวิตที่ดี ต้องมีการศึกษาตลอดเวลา คือต้องเป็นชีวิตแห่งการศึกษา จะพูดว่า ชีวิตที่ดี คือชีวิตแห่งการศึกษาก็ได้ เพราะชีวิตที่ดี ต้องมีการฝึกฝนพัฒนา เราไม่สามารถได้ชีวิตที่ดีมาเปล่าๆ

แต่มนุษย์ส่วนใหญ่ ไม่รู้ตัว ไม่รู้หลักการ ไม่รู้ธรรมชาติ อันนี้ การเรียนรู้ การฝึก การหัดนั้นจำเป็นเพื่อให้ตัวดำเนินชีวิตอยู่ได้ ก็เรียน ก็ฝึก ก็หัดไปด้วยความจำเป็นจำใจ พอทำได้ก็หยุดฝึก จึงไม่พัฒนาเท่าที่ควร ถ้าเขารู้ธรรมชาติแห่งชีวิตของตนเอง รู้หลักการของชีวิตมนุษย์อย่างนี้ว่า ชีวิตที่ดีของมนุษย์ได้มาด้วยการเรียนรู้ ฝึกฝน พัฒนา ต้องมีสิกขา ถ้าเราฝึกฝนพัฒนาเรียนรู้อยู่เรื่อย ชีวิตของเราก็จะดีงาม เขาก็จะสิกขาต่อไปเรื่อยๆ จนมีชีวิตที่ประเสริฐ

ชีวิตที่มีการศึกษาคือเรียนรู้ ฝึกหัด พัฒนาอยู่เรื่อย จะเป็นชีวิตที่ประเสริฐ เรียกว่า ชีวิตประเสริฐเกิดจากการศึกษาดังพุทธพจน์ที่ย้ำอยู่เรื่อยๆว่า ทนโต เสฏฐโร มนุสเสสุ แปลว่า

ในหมู่มนุษย์นั้นผู้ที่ฝึกแล้วเป็นผู้ประเสริฐหรืออีกตัวอย่างหนึ่งว่า มนุสฺสภุตฺตํ สมฺพุทฺธํ อุตฺตทนต์ฺ สมมาหิตํ แปลว่า พระสัมพุทธเจ้า นี้ ทั้งที่เป็นมนุษย์ แต่ฝึกพระองค์แล้ว มีพระทัยอบรมถึงที่ แล้วแม่เทพทั้งหลายก็น้อมนมัสการ กลายเป็นพลิกกลับเลย แต่ก่อนมนุษย์ต้องไหว้กราบเคารพเทวดา แต่พอมนุษย์ฝึกดีแล้ว เทวดากลับมาไหว้มนุษย์

ที่ว่าเป็นการพูดในสภาพแวดล้อมเก่า พระพุทธศาสนา เกิดในสังคมที่บูชาเทพเจ้า มนุษย์มีความโน้มเอียงที่คอยแต่จะไปหวังพึ่งอำนาจดลบันดาลจากภายนอก พระพุทธเจ้าต้องให้กำลังใจว่า อย่ามัวไปอ่อนวอน อย่ามัวไปหวังพึ่ง ตัวคุณนี้แหละพัฒนาได้ และถ้าคุณพัฒนาตัวดี เทวดาและแม่แต่พระพรหมก็หันมานับถือมาเคารพคุณ นี่เป็นการตรัสตามสภาพแวดล้อมของยุคสมัย เพื่อให้คนเกิดกำลังใจ ไม่ใช่มัวงอมืองอเท้า ไปหวังพึ่งสิ่งภายนอกอยู่

ตกลงว่า ในคติพุทธศาสนา เรื่องจริยะหรือจริยธรรมไม่ได้แยกจากการศึกษาเลย แต่เป็นเรื่องเดียวกัน เพื่อให้มีจริยะคือการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ที่ประเสริฐเป็นพรหมะ ก็ต้องมีการศึกษา คือฝึกฝน เรียนรู้พัฒนาไป จึงได้อำนาจพระดำรัสของพระพุทธเจ้าที่ตรัสว่า พรหมจริยะ คือจริยะอันประเสริฐ ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งมาเป็นสิกขาคือการเรียนรู้ ฝึกฝน พัฒนา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ๓ อย่างเหมือนกัน

ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา บอกชัดอยู่แล้วว่าฝึก ๓ อย่าง ฝึกอะไร ก็ฝึกพฤติกรรม ฝึกจิตใจ ฝึกปัญญา แล้วก็เกิดจริยะที่ดีงาม (พรหมจริยะ) คือการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ทำให้มีพฤติกรรม สภาพจิตใจ และปัญญาที่ดียิ่งขึ้นไป ฝึกอะไรก็ได้ สิ่งนั้น ฝึกที่ไหน ฝึกที่ศีล สมาธิ ปัญญา

คติของสัตว์ชนิดอื่นว่า เกิดมาด้วยสัญชาตญาณใด ก็ตายไปด้วยสัญชาตญาณนั้น แต่ของมนุษย์ไม่อย่างนั้น คติของมนุษย์ว่า ฝึกอย่างไรได้อย่างนั้น จึงเป็นหลักการของมนุษย์ว่า จะต้องมีการฝึก คือเรียนรู้ฝึกหัดพัฒนา เพราะนี่เป็นธรรมชาติของมนุษย์ ผู้เป็นสัตว์ที่ต้องฝึกและฝึกได้

คำว่า ต้องฝึก แสดงถึงความเสียเปรียบของมนุษย์ ที่ว่า สัตว์อื่นมันไม่ต้องฝึก ไม่ต้องหัด ไม่ต้องเรียนรู้ มันก็อยู่ได้ ส่วนมนุษย์นี่แยกว่า ต้องฝึกจึงอยู่ได้ แต่ฝึกได้ แสดงความพิเศษที่เป็นข้อดีของมนุษย์ว่ามนุษย์นี้ฝึกได้ ส่วนสัตว์อื่นฝึกไม่ได้ สัตว์อื่นมันไม่ต้องฝึกและมันก็ฝึกไม่ได้ด้วย ไม่ใช่ฝึกไม่ได้เลย มันเรียนรู้และฝึกได้ในขอบเขตจำกัดมาก และต้องให้มนุษย์ฝึกให้ ส่วนมนุษย์นั้น

๑. ฝึกได้

๒. ฝึกตัวเองได้ด้วย

ฝึกตนได้นี้แหละที่สำคัญอย่างยิ่ง การเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาที่แท้ได้ผลสูงสุดอยู่ที่ตัวเอง ขยายความว่า รู้จักเรียนรู้เอาสิ่งทั้งหลายเป็นปัจจัยในการฝึกฝนพัฒนาตนเอง

ที่ว่ามาทั้งนี้ก็ด้วยต้องการให้เห็นชัดในเรื่องระบบจริยะ
ในพุทธศาสนา ว่าเป็นเรื่องของชีวิตทั้งชีวิต ที่เป็นองค์รวม
เป็นระบบความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัย ๓ ด้าน ที่ส่งผลต่อกัน
จะไปแยกจากกันไม่ได้ ต้องพัฒนาไปด้วยกัน และการที่จริยะ
นั้นจะเป็นพรหมะ คือจะเป็นการดำเนินชีวิตที่ดั่งงามได้นั้น
จริยะก็ต้องเป็นไปตามธรรมชาติของมนุษย์ ที่เป็นสัตว์ที่ต้อง
ฝึกต้องเรียนรู้ เพราะฉะนั้น จริยะจึงแยกจากการศึกษาไม่ได้
ดังนั้นเรื่องการศึกษา กับเรื่องของจริยะจึงแทบจะเป็นเรื่อง
เดียวกันเลย

แต่เวลานี้เรามองจริยธรรมเป็นส่วนชนิดเดียวของ
การศึกษา และการศึกษาที่เราพูดถึงกันนั้นเมื่อมองในแง่ของ
พุทธศาสนาก็เป็นชนิดเดียวในระบบการศึกษาของพุทธศาสนา
เพราะการศึกษาปัจจุบันมองพรวดแล้ว การศึกษาในความ
หมายของคนทั่วไปจะมองเห็นไปในเรื่องของการเล่าเรียนวิชาชีพ
ทั้งๆที่นักการศึกษาบอกว่าไม่ใช่แค่นั้น แต่เวลาจัดการศึกษา
ในเชิงปฏิบัติ เราก็มักจะเอาอย่างนั้น จนกระทั่งชาวบ้านก็มอง
เป็นอย่างนั้นว่า การศึกษาคืออะไร คือไปเล่าเรียนวิชาการ
เพื่อจะได้เอามาทำมาหาเลี้ยงชีพ ตลอดจนเอาไปเป็นเครื่อง
มือหาผลประโยชน์อย่างดีก็เอามาพัฒนาเศรษฐกิจ พัฒนาสังคม
จนกระทั่งไปๆ มาๆ ตัวคนเองก็กลายเป็นทรัพยากรมนุษย์
รวมแล้ว การศึกษาจะไปได้แค่ตัววิชาชีพทำมาหากิน

- ๒ -

พัฒนาคนอย่างไร จะได้อารยธรรมที่ยั่งยืน

พอสบาย ไม่ฝึก คนก็อ่อนแอหลง

กลายเป็นทุกข์ง่าย แต่สุขได้ยาก

ตอนนี้เราก็มาถึงเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างระบบ
การดำเนินชีวิตของมนุษย์ กับตัวการศึกษา หรือระบบการฝึก-
ฝนพัฒนาคน

เป็นอันว่า ชีวิตที่ดีที่เรียกว่าจริยะอันประเสริฐ ต้องได้
มาด้วยสิกขา คือการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนา จากหลักการใหญ่ที่
เป็นหัวใจนี้ เราก็ก้าวมาสู่การแก้ปัญหาสังคมของยุคสมัย แม้
จะเป็นโลกาภิวัตน์หรืออะไรก็ตาม ก็ต้องนำหลักการนี้มาใช้

ในการนำหลักการนี้มาใช้ในยุคสมัย ขอยกตัวอย่างเช่น
ว่า มนุษย์ในยุคนี้ได้พัฒนาสร้างสรรค์สิ่งประดิษฐ์ โดยเฉพาะ
เทคโนโลยี ขึ้นมามากมาย ชีวิตก็มีความสะดวกสบาย มนุษย์
นั้นมักจะฝึกหัดและเรียนรู้เพราะความจำเป็นบังคับ เมื่อชีวิตมี
ความสะดวกสบาย ไม่มีเหตุจำเป็นบังคับก็ไม่ค่อยฝึกตัวเอง
พอถึงตอนนี้ก็จะมีปัญหา มนุษย์ที่ดีเป็นอารยชนนั้น ย่อมจะ
ฝึกฝนพัฒนาตนโดยไม่ต้องรอให้เหตุจำเป็นบังคับแล้วจึงมาฝึก
โดยไม่รู้ตัว แต่เขาจะฝึกโดยรู้ตัวเลย เมื่อมนุษย์เอาแต่แค่จำเป็น
ก็เกิดปัญหา

พวกมนุษย์ที่สร้างเทคโนโลยีขึ้นมาเป็นพวกที่ต้องฝึกจริงๆ ต้องเพียรพยายามในการสร้างสรรค์ แต่พอมีเทคโนโลยีพร้อมขึ้น คนก็อยู่สบาย เมื่อมีเทคโนโลยีพร้อมแล้ว สภาพอย่างหนึ่งที่จะเกิดก็คือ มนุษย์นั้นอยู่ในสภาพแวดล้อมอย่างไร เขาก็มีความโน้มเอียงที่จะมองสภาพแวดล้อมนั้นเป็นสภาพปกติของเขา หมายความว่าเป็นเรื่องสามัญธรรมดา

อย่างเด็กสมัยนี้เกิดในท่ามกลางเทคโนโลยีที่สะดวกสบายทุกอย่าง ความสะดวกสบายนี้ก็เป็นสภาพปกติของเขา ไม่ได้มีอะไรพิเศษ แต่พอสภาพปกตินั้นขาดนิดหน่อยก็กลายเป็นทุกข์ทันที เช่น เด็กที่อยู่ในสังคมที่เจริญพัฒนาแล้วมากๆ เขาเดินไปถึงประตูๆ ก็เปิดเองโดยไม่ต้องไปใช้มือดึง แต่ถ้าเกิดคราวไหนต้องไปเปิดประตูเอง โดยใช้กำลังนิดหน่อย เขาก็จะทุกข์ จึงกลายเป็นทุกข์ง่าย หมายความว่าสภาพที่สะดวกสบายไม่ต้องทำอะไรนี้เป็นปกติ เพราะฉะนั้น ถ้าไปเจออะไรต้องทำบ้าง ก็ทุกข์ทันที ขาดนิดเดียวก็ทุกข์ เรียกว่าสภาวะทุกข์ง่ายเกิดขึ้นแล้ว ทีนี้สภาพปกตินี้มีความพร้อมอยู่แล้ว จึงเติมได้ยาก พอเติมยากก็สุขได้ยาก จึงกลายเป็นว่า สภาพที่พร้อมนี้ทำให้คนทุกข์ได้ง่าย แต่สุขได้ยาก

ฉะนั้น เมื่ออยู่ในสภาพแวดล้อมอุดมสมบูรณ์ ที่เรียกว่าสุขสบาย จึงต้องระวังมากทีเดียว ถ้าไม่พัฒนาคนให้ดี แทนที่จะได้ประโยชน์ กลับจะได้โทษ

หันไปดูสภาพอีกแบบหนึ่ง อาจจะเป็นสังคมเดียวกันแต่คนละยุคสมัยย้อนหลังไปในอดีตเมื่อยังไม่พัฒนา หรือแม้แต่ยุคเดียวกันแต่เป็นสังคมอื่นที่มีความไม่พร้อมในการดำเนินชีวิตประจำวัน ถ้ามองจากสายตาของคนในสภาพของสังคมที่มั่งคั่งพร้อม ก็เห็นว่าชีวิตอย่างนั้นลำบาก แต่ถ้ามันไม่ลำบากจนกระทั่งว่าอยู่แทบไม่ได้ ถึงกับตัดรอนชีวิตสภาพอย่างนั้นก็จะเป็นเรื่องปกติของเขา เช่น ในสังคมไทยสมัยก่อน เด็กๆ ตื่นขึ้นมา อาจจะต้องไปเก็บผักหักพิน แล้วก็มาหุงข้าวก่อไฟ เอาข้าวใส่หม้อ ซาวข้าว ต้มหม้อ หุงข้าว เช็ดน้ำอะไรต่างๆ แต่อันนั้นก็ป็นสภาพปกติของเขา ซึ่งเขาก็ไม่รู้สึกอะไรมากมาย แต่ถ้าเด็กที่อยู่ในสภาพมั่งคั่งพร้อมด้วยเทคโนโลยีในปัจจุบัน วันไหนต้องไปทำอย่างเด็กปกติในสมัยนั้น เขาจะทุกข์แสนทุกข์เลยใช่ไหม ทั้งที่อันนั้นเป็นสภาพปกติของเด็กสมัยนั้น

ทีนี้คนที่อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวยนัก ที่ต้องใช้แรงกำลังบ้าง ซึ่งเป็นสภาพปกติสำหรับเขา แต่มองในแง่ของเราว่ายากลำบาก เหน็ดเหนื่อย เมื่อเขาทำอะไรเสร็จไปนิดหน่อย หรือเขาได้อะไรมาช่วยเอื้ออำนวยความสะดวกเพิ่มขึ้นนิดหน่อย เขาจะสุขทันที และจะสุขมาก ในขณะที่คนสมัยนี้เฉยๆ แต่เขาจะสุข เป็นอันว่าเขาจะเกิดภาวะที่เรียกว่าสุขได้ง่ายกว่า แล้วอีกอย่างหนึ่งก็คือการกระทำอะไรที่เหน็ดเหนื่อยนั้นเป็นธรรมดาของเขา พอเจอเรื่องอื่นที่ต้องทำมันก็เท่านั้นแหละ

ซึ่งอาจจะบอกว่าด้วยซ้ำ สิ่งที่ต้องไปทำอีกอันหนึ่งยังบอกว่าที่เขาทำอยู่แล้ว มันก็ไม่เห็นจะต้องทุกข์ เพราะฉะนั้นจะเกิดภาวะที่เรียกว่าทุกข์ได้ยาก ซึ่งตรงข้ามกับเด็กสมัยนี้ ที่ทุกข์ได้ง่าย แต่สุขได้ยาก

นี่คือภาวะที่สิ่งแวดล้อมภายนอกมีผลสัมพันธ์กับสภาพจิตใจที่เป็นสัมพัทธ์ ซึ่งต้องระวังมากในทางการศึกษา ฉะนั้นการที่สังคมมั่งคั่งพร้อม มีเทคโนโลยีอำนวยความสะดวกสบายมาก จึงไม่ใช่ว่าหลักประกันว่ามนุษย์จะมีความสุข ยิ่งในปัจจุบันนี้ มนุษย์ไปมุ่งพัฒนาแต่ภายนอก ที่จะสร้างสิ่งเสพมาบำเรอตัวเอง โดยไม่พัฒนาตัวเองให้ทัน ตัวเองก็ยิ่งอ่อนแอลง สิ่งเพิ่มภายนอกที่จะมาบำเรอบำเรอปรนเปรอ เพิ่มขึ้นเท่าไร ตัวยิ่งอ่อนแอลงเท่านั้น กลายเป็นเพิ่ม ๑ ลด ๑ ก็ศูนย์เท่าเดิม จึงอยู่ในระดับศูนย์ตลอดเวลา ก็เลยไม่ช่วยให้มีความสุขมากขึ้น

ยิ่งกว่านั้น เมื่อคนอ่อนแอลง ก็จะเกิดปัญหาทางด้านสภาพจิตใจมากขึ้นด้วย ซึ่งจะเห็นได้ง่าย จากการเปรียบเทียบระหว่างอเมริกากับเม็กซิโกอเมริกาเป็นสังคมที่มั่งคั่งพร้อม มีความเจริญสูงสุดในทางเทคโนโลยี เป็นสังคมคดปุ่มมานานแล้ว คือไม่ต้องใช้กล้ามเนื้อ ใช้แต่กล้ามเนื้อ คนแสนจะสุขสบาย ส่วนสังคมเม็กซิโกนั้นแสนจะยากจนแร้นแค้น คนหาทางหลบหนีเข้ามาทำงานในอเมริกาตลอดเวลา ต้องมีเจ้าหน้าที่คอยตรวจชายแดนตลอดเวลา แล้วเป็นอย่างไร ลองวัดความสุข ความทุกข์กันดู

วิธีวัดอย่างหนึ่งก็คือ ดูสถิติฆ่าตัวตาย ในสังคมอเมริกัน คนฆ่าตัวตายแสนละ ๑๒.๕ ส่วนในเม็กซิโกคนฆ่าตัวตายแสนละ ๑.๗ หมายความว่า คนอเมริกาฆ่าตัวตายมากกว่าเม็กซิโก โดยอัตราส่วน ๗.๔ เท่า ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ ในสังคมที่ยากลำบากแสนจะทุกข์ ทำไมคนฆ่าตัวตายน้อย ไม่ค่อยฆ่าตัวตาย แต่ในสังคมที่มั่งคั่งพร้อมทำไมคนฆ่าตัวตายง่าย แล้วที่ร้ายก็คือเด็กหนุ่มสาวฆ่าตัวตายมากด้วย

ในสังคมอเมริกันยุคก่อนที่ยังสร้างเนื้อสร้างตัวคือยุคอุตสาหกรรม คนฆ่าตัวตายมากคือคนแก่ ยุคนั้นคนแก่ฆ่าตัวตายมากเพราะอะไร เพราะว่าเป็นสังคมที่คนมุ่งทำงานทำการ ไม่มีเวลาเอาใจใส่ดูแลกัน คนแก่ถูกทอดทิ้ง ก็เหงา ว้าเหว่ จึงฆ่าตัวตายมาก แต่เวลานี้สังคมอเมริกัน เขาเรียกว่าเป็น post-industrial society ผ่านพ้นยุคอุตสาหกรรมมา เป็นสังคม consumer society คือเป็นสังคมบริโภค พอผ่านพ้นอุตสาหกรรมมาเป็นนักบริโภค สถิติก็เปลี่ยนจากคนแก่ฆ่าตัวตายมาก มาเป็นเด็กหนุ่มสาวฆ่าตัวตายมากด้วย นี่เพราะอะไร เป็นเรื่องที่ต้องระวังให้มาก นี่แหละคือเรื่องของจริยะและเรื่องของการศึกษา เป็นตัวอย่างอันหนึ่งที่แสดงว่า การศึกษาจะต้องพัฒนาคนให้ทันและเหนือยุคสมัย

หนึ่ง ทันเพื่อจะได้รับประโยชน์จากยุคสมัยให้ดีที่สุด
สอง เหนือเพื่อนำยุคสมัยไปในทางที่ถูกต้อง
ข้อสองนี้รวมทั้งแง่ที่ว่า ถ้ายุคสมัยนี้ผิดพลาด ก็จะได้แก้ไขด้วย

ถ้าการศึกษาทำอย่างนี้ไม่ได้ก็ได้แต่ตามสังคม จะถูกสังคมหล่อหลอมมากกว่าที่จะมาช่วยนำสังคม หรือแก้ไขสังคมให้ดำเนินไปในทางที่ดีงาม

เวลานี้แม้แต่หันก็ยังไม่ค่อยจะทันเลย ไซ้ใหม่ คือทำอย่างไรจะให้คนของเราอยู่ได้ดีที่สุดในสังคมที่เป็นอย่างนี้ แค่นี้เรียกว่าทันสังคม แต่ต้องเหนือกว่านั้นคือ สามารถแก้ไขสังคมที่เดินทางผิดให้ไปในทางที่ถูกต้อง เพราะเราจะหวังไม่ได้ว่าสังคมจะเดินทางถูกต้องตลอดเวลา และโดยมากสังคมจะเดินทางผิดหรืออย่างน้อยก็ต้องมีข้อบกพร่อง และมนุษย์เท่านั้นที่จะมาเป็นผู้แก้ ถ้าไม่พัฒนามนุษย์ให้เหนือสังคมแล้ว สังคมจะไปดีได้อย่างไร เพราะสังคมนั้นคือมวลรวมทั้งหมดของหมู่มนุษย์ซึ่งอยู่ในระดับการพัฒนาที่ต่างกัน และในระดับการพัฒนาที่แตกต่างกันนั้น มนุษย์ส่วนมากจะยังพัฒนาน้อย ฉะนั้นในผลรวมที่ออกมา สังคมก็ต้องมีจุดอ่อนและข้อผิดพลาดเป็นธรรมดา จึงจะต้องมีมนุษย์อยู่ส่วนหนึ่ง ที่จะมาเป็นผู้คอยแก้ไขปรับปรุงสังคมอยู่เรื่อย ๆ ดังนั้นจึงต้องพัฒนาคนให้เหนือสังคมไว้

ถ้าคนมีการศึกษาดี ก็จะได้ประโยชน์จากเทคโนโลยีที่

การฝึก คือการศึกษา จะมาช่วยให้การดำเนินชีวิตเป็นไปด้วยดี และได้รับผลดีที่สุดจากสภาพปัจจุบันอย่างไร เช่นในเรื่องเทคโนโลยีที่กล่าวแล้ว คำตอบก็คือ เราจะต้องฝึกมนุษย์

แทนที่จะปล่อยให้มนุษย์เป็นผลที่ถูกหล่อหลอมไป โดยมีสภาพจิตที่อยู่ใต้อิทธิพลของสภาพแวดล้อม คือเมื่อมีเทคโนโลยีอำนวยความสะดวกสบาย จิตใจก็มีความโน้มเอียงที่จะเห็นแก่ความง่าย และความสะดวกสบาย แล้วก็อ่อนแอสำรวย หยิบโย่ง ใจเสาะ เปราะบาง มนุษย์ที่ถูกหล่อหลอมด้วยความอุดมสมบูรณ์ของเทคโนโลยีจะเป็นอย่างนี้ คือมีความอ่อนแอ ใจเสาะ เปราะบาง ไม่สู้ความยากลำบาก

ชีวิตมนุษย์เป็นชีวิตแห่งการศึกษา คือ เรียนรู้ ฝึกฝนพัฒนา จึงต้องสู้ สู้อย่างไร ก็ต้องมีจิตสำนึกในการศึกษา แต่เราได้สร้างจิตสำนึกนี้หรือเปล่า นี่คือตัวแกนเลยที่เดียว ถ้าเราให้การศึกษาไป แต่คนไม่มีจิตสำนึกในการศึกษา มันจะไปไหนได้อย่างไร เพราะฉะนั้นเมื่อรู้แล้วว่าการศึกษาคือชีวิตของมนุษย์หรือชีวิตที่ดีคือชีวิตแห่งการศึกษา มนุษย์จะต้องรับเป็นหลักการเลยว่าการศึกษาคือเป็นเนื้อหาแห่งชีวิตของตน ชีวิตของเราจะต้องมีการศึกษา คือต้องสร้างจิตสำนึกในการศึกษาขึ้นมา

ในเมื่อมนุษย์ทั่วไปเขาไม่รู้ด้วย เขายังไม่เข้าใจธรรมชาตินี้ก็เป็นเรื่องของมนุษย์ผู้ทำหน้าที่ที่เรียกว่าเป็นกัลยาณมิตร เช่นเป็นผู้ใหญ่กว่า จะต้องคอยสร้างจิตสำนึกในการศึกษาให้แก่เด็กหรือคนรุ่นใหม่ และอันนี้จะเป็นจุดเริ่มต้นที่จะทำให้เขาพัฒนาได้

เป็นอันว่า ในเมื่อชีวิตมนุษย์เป็นชีวิตแห่งการศึกษา ก็สร้างจิตสำนึกแห่งการศึกษาขึ้นมา พอสร้างจิตสำนึกนี้ขึ้นมาได้

ก็สบายเลย เขาก็จะมีทั้งภูมิคุ้มกันและความสามารถที่จะก้าวไป
คือ

๑. จะอยู่ได้ด้วยดี มีชีวิตที่ดั่งงามในสภาพแวดล้อมนั้น
๒. สามารถเอาประโยชน์ได้สูงสุดจากสภาพแวดล้อมที่
ตัวอยู่ร่วม
๓. สามารถปรับปรุงแก้ไขสภาพแวดล้อมต่างๆ ให้ดี
ยิ่งขึ้นด้วย

ตัวคนเป็นแกน สิ่งที่เกิดขึ้นในอารยธรรมมนุษย์นี้ เกิด
จากความสัมพันธ์ในระบบของเหตุปัจจัย แต่ตัวกระทำคือมนุษย์
เหตุปัจจัยด้านอื่นเป็นตัวประกอบไปหมด ตัวกระทำคือมนุษย์
ซึ่งจะต้องคอยระวังให้ดี ให้เป็นตัวกระทำที่ดีที่ถูกต้อง จึงต้อง
พัฒนามนุษย์อยู่เรื่อย เริ่มแต่สร้างจิตสำนึกในการศึกษาขึ้นมา
คนที่มีความสำนึกในการศึกษานี้ เท่ากับยอมรับโดยไม่รู้ตัวว่า
หลักการแห่งชีวิตของมนุษย์คือการศึกษา ว่ามนุษย์มีชีวิตที่ดี
ได้ด้วยการศึกษา

จิตสำนึกในการศึกษา ก็คือ การที่ระลึกอยู่เสมอและใส่ใจ
ที่จะเรียนรู้ ฝึกฝน พัฒนาดนอยู่ตลอดเวลา เมื่อมีจิตสำนึกนี้
แล้ว การรับประสบการณ์ก็จะมีท่าที่ต่างไป ปฏิกริยาตอบสนอง
และการมองอะไรต่างๆ จะต่างไปหมด

ถ้าไม่มีจิตสำนึกในการศึกษา เวลาเจออะไรก็จะมองใน
แง่ที่ว่าชอบใจหรือไม่ชอบใจ มันถูกใจเราหรือไม่ มันบำรุง
บำเรอตัวเราหรือไม่ ท่าที่อย่างนี้ก็คือการตกเป็นทาสของ

สภาพแวดล้อม อย่างที่ว่ายิ่งอยู่ไปก็ยิ่งอ่อนแอลงไปทุกที
เพราะชินต่อมันและพวยุบตามมัน แต่พอมีจิตสำนึกในการศึกษา
ก็กลายเป็นว่าประสบการณ์และสถานการณ์ต่างๆ ไม่ว่าจะดีหรือร้าย
รวมทั้งสิ่งที่เรียกว่าปัญหา คือสิ่งที่จะทำให้เราได้เรียนรู้ ได้ฝึกฝน
พัฒนา

พอมีจิตสำนึกนี้ เราก็มองประสบการณ์และสถานการณ์
ทุกอย่างในแง่ที่เราจะได้เรียนรู้และฝึกฝนพัฒนาทั้งนั้น แล้ว
มันก็จะมีความรู้สึกโดยไม่รู้ตัวว่า เมื่อเราได้เรียนรู้ก็คือเราได้
เมื่อเราได้ฝึกหัดก็คือเราได้ โดยเฉพาะคือได้ปัญญามาพัฒนา
ตัวเองประสบการณ์ทุกอย่างที่เราเจอคือการที่เราได้เรียนรู้เพิ่มขึ้น
สถานการณ์ที่เป็นปัญหาเกิดขึ้นมาเราก็ได้เรียนรู้จากมัน พอ
เจอมันก็ไม่รู้สึกว่าเป็นความยากลำบาก แต่เป็นสิ่งที่ทำให้เรา
เกิดมีโอกาส

ฉะนั้น เมื่อฝึกไป พอเจอปัญหาก็เริ่มมีความรู้สึกว่าเป็น
โอกาสของการเรียนรู้และฝึกตัวเอง พอไปเจองานบับ ก็นึกว่า
นี่คือโอกาสที่จะได้พัฒนาตัวเอง นี่คือโอกาสที่จะได้ฝึกและเรียนรู้
ก็ไม่กลัว เพราะฉะนั้นจิตสำนึกนี้จึงเป็นภูมิต้านทานและ
เป็นพลังในตัวที่ทำให้สบาย จะอยู่ในสถานการณ์อะไรก็ใช้ได้
นึกอยู่เรื่อยๆว่าจะเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนา ยิ่งเจอปัญหาหรือ
สถานการณ์อะไรที่ยากมาก เราก้ยิ่งได้เรียนรู้มาก ได้ฝึกมาก
ได้พัฒนามาก ซึ่งเป็นความจริงอย่างนั้น เป็นความจริงโดย
ธรรมชาติ อะไรที่ยิ่งยาก เมื่อมนุษย์ทำ มนุษย์ก็ยิ่งได้เรียนรู้มาก

ถ้ามันง่ายก็ได้เรียนรู้หน่อย ถ้าไม่ต้องทำอะไร ก็ไม่ได้เรียนรู้
แล้วก็อยู่เท่าเดิม

คนที่เป็นอย่างนี้จะมีสภาพจิตที่ต้องการจะทำเกิดขึ้น ซึ่ง
ทางพระเรียกว่า ฉันทะ นี่คือจุดเริ่มของการศึกษา พอมีฉันทะ
อยากทำเพราะจะได้เรียนรู้ ก็เกิดการศึกษา พระพุทธเจ้าจึง
ตรัสว่า พอมีฉันทะ รุ่งอรุณของการศึกษาก็มา พอเจอปัญหา
ใจก็สู้ รู้ว่ายิ่งยากยิ่งได้มาก

หนึ่ง ความเต็มใจ ความสุข ความยินดีที่จะได้จากการสู้
ปัญหา ได้ทำ เกิดขึ้น ทำให้มีความสุขความเต็มใจ และมี
สุขภาพจิตดี

สอง เมื่อเต็มใจทำก็ตั้งใจทำ และทำให้ได้ผลดีด้วย

มองเทคโนโลยีเป็นปัจจัย

ไม่ใช่เอาชีวิตและความสุขไปขึ้นต่อมัน

เมื่อมนุษย์เป็นอย่างนี้ ก็จะมองเทคโนโลยีและความ
สะดวกสบายเป็นเรื่องประกอบ เป็นเครื่องมือที่รับใช้เรา เรียก
ว่ามองอย่างเป็นปัจจัย ไม่ใช่มองในเชิงเสพ คือรู้ตระหนักว่า
เทคโนโลยีนี้เป็นสิ่งที่เราผลิตขึ้นมาเพื่อช่วยการดำเนินชีวิต
งานบางอย่างเราทำได้ยากหรือไม่สำเร็จ แต่เมื่อเราอาศัย
เทคโนโลยีก็ทำได้สำเร็จหรือทำได้ง่ายขึ้น อย่างน้อยก็ทุ่นเวลา

ของเรา ใจก็จะมองไปถึงสิ่งที่จะต้องทำต่อไป ว่าเทคโนโลยีมา
ช่วยให้เราทุ่นเวลา เพื่อจะได้เอาเวลาไปใช้ทำหรือสร้างสรรค์
สิ่งอื่นที่ดั่งามยิ่งขึ้นไป ไม่ใช่หยุดแค่นี้

คนมีจิตสำนึกในการศึกษาไม่มองเป็นฝ่ายรับว่าเทคโนโลยี
มาช่วยบำเรอเรา แล้วเราจะนอนสบาย แต่เรามองด้วยความ
รู้สึก ว่า เทคโนโลยีเป็นสิ่งรับใช้เรา มาช่วยให้เราสามารถก้าว
ต่อไปในการทำการสร้างสรรค์สิ่งที่ยิ่งกว่านี้ ถ้ามีท่าทีอย่างนี้
ไม่เสีย และเทคโนโลยีก็จะมีพิษ

คนที่ไม่มี การฝึกฝนพัฒนา ขาดจิตสำนึกในการศึกษา
เมื่อได้หนึ่งก็ลบหนึ่ง เพราะข้างนอกเพิ่มหนึ่ง แต่ข้างในลบหนึ่ง
เลยเป็นศูนย์ตลอดเวลา ส่วนคนที่เรียนรู้ฝึกฝนพัฒนานั้นได้ทั้ง
สองด้าน ข้างนอกก็ได้หนึ่ง ข้างในก็ได้หนึ่ง ก็เป็นบวกสอง
เพราะว่า

๑. ความสามารถที่จะได้ความสุขจากสภาพแวดล้อมก็
ยังมีอยู่เท่าเดิม ไม่ได้สูญเสียความสามารถนี้ไป การอยู่กับสิ่ง
แวดล้อม การที่ได้เผชิญสถานการณ์ การที่จะได้ทำงาน การที่
จะได้สู้ปัญหา เป็นความสุขไปหมด

๒. แล้วยังแถมมีความสุขจากเทคโนโลยีมาช่วยอีก

เทคโนโลยีก็เป็นตัวเสริมสุข โดยที่ตัวเองยังมีความ
พร้อมที่จะมีความสุขของตัวเองเท่าเดิม เพราะฉะนั้น คน
อย่างนี้จึงได้ประโยชน์จากผลงานสร้างสรรค์ของอารยธรรม
อย่างเต็มที่โดยสมบูรณ์

ส่วนคนที่ไม่พัฒนาตัวเองนั้น ไม่ได้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมและแม้แต่จากเทคโนโลยีที่ได้พัฒนาขึ้น ทั้งๆที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกมากมาย แต่สิ่งเหล่านั้นกลายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับความสุขของเขา เทคโนโลยีนั้นกลายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับความสุขของเขา ถ้าขาดมันแล้วเขาก็ไม่มีความสุข เขาจึงแย่ แต่สำหรับคนที่พัฒนาตัวเอง มีการศึกษาดี เทคโนโลยีก็จะมาเป็นสิ่งเสริมสุข โดยที่ตัวเองเขาสามารถมีความสุขอยู่แล้ว ถึงไม่มีมันฉันก็อยู่ได้ มีความสุขได้ แต่เมื่อมีมันมาเสริม ฉันก็ยิ่งสุขเพิ่มเข้าไปอีก

ฉะนั้น ความหมายและทำที่ต่อเทคโนโลยี ตลอดจนถึงอำนวยความสะดวกสบายบำรุงความสุขทั้งหลายจะต้องเปลี่ยน ถ้าคนมองว่าเทคโนโลยีเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับความสุข แสดงว่าไปไม่รอด ตัวเขาเองจะไม่มีการศึกษา และจะพัฒนาลักษณะพึ่งพาเทคโนโลยีขึ้นมาสองประการ ซึ่งกำลังเริ่มเป็นปัญหาในสังคมฝรั่ง ทำให้เขาคิดหวาดเกรงว่า ต่อไปจะมีปัญหาเรื่องนี้ในสังคมแคไหน สภาพนี้เรียกว่า technological dependence คือสภาพพึ่งพาเทคโนโลยี ที่เป็นไปใน ๒ ประการ

๑. ในการดำเนินชีวิตและทำการงาน

๒. ในแง่ความสุข

๑. เทคโนโลยีเป็นเครื่องขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ของมนุษย์

ทำให้มนุษย์ทำอะไรได้สะดวกสบาย ได้ผลดีและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เช่น เราเคยใช้ตาดูดาวได้แค่นี้ พอมีเทคโนโลยีคือกล้อง

ดูดาว ก็เห็นไกลและเห็นใหญ่ สายตาของเราดูสิ่งเล็กๆ ได้แค่นี้ เมื่อมีกล้องจุลทรรศน์ก็เห็นสิ่งเล็กๆน้อยๆ แม้แต่ไวรัส เรามีรถแบคโฮก็ขุดดินได้สบาย ทั้งง่าย รวดเร็วและมากมาย ะไรอย่างนี้ เทคโนโลยีเหล่านี้ก็มาเสริม มาขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ของมนุษย์ ทำให้เราทำงาน และดำเนินชีวิตได้สะดวกสบาย

อย่างไรก็ตาม เป็นธรรมดาของมนุษย์ที่จะต้องฝึกอินทรีย์ของตัวเอง ให้ตาเห็นคมชัด ให้สัมผัสดีขึ้น ให้หูฟังอะไรต่ออะไรได้ชัดละเอียดยิ่งขึ้น ในการเรียนวิชาอะไรก็ต้องฝึกอินทรีย์ที่จะใช้งานในวิชานั้น เพื่อจะให้ทำงานได้ดี เช่น อินทรีย์ตา แพทย์ก็จะฝึกดูคนไข้จนทำให้สันนิษฐานโรคได้ง่าย ฝึกสัมผัสเอามือมาช่วย และใช้หูฟัง สิ่งเหล่านี้คือการฝึกอินทรีย์

พอเรามีเทคโนโลยี มันขยายวิสัยอินทรีย์ของเรา แต่ไปๆ มันก็อาจจะทำงานแทนเรา ต่อมาเราลืม เราไม่ฝึกตัวเอง อินทรีย์ของเรานี้หยุดฝึก แต่เราไปยกงานให้เทคโนโลยีทำแทนเลย ตอนนี่สิ จะเกิดผลร้าย คือเมื่อเทคโนโลยีมาทำงานแทนเรา เราไม่ทำและเราไม่ฝึกตัวเอง ต่อไป พอขาดเทคโนโลยี เราก็ทำงานไม่ได้เลย ดำเนินชีวิตด้วยดีไม่ได้เลย เช่น ถ้าขาดหม้อหุงข้าวไฟฟ้า ก็หุงข้าวไม่ได้ ถ้าขาดเครื่องซักผ้าไฟฟ้า ก็ซักผ้าไม่เป็น หรือขาดเครื่องคิดเลข ก็คิดเลขไม่ได้ ซึ่งในสังคมที่เจริญมาก คนมักจะมีตัว ไม่ฝึก ไม่พัฒนาอินทรีย์ของตัวเอง พอขาดเครื่องคิดเลข ฝรั่งก็คิดเลขไม่ออก ไปตามร้าน มีคนมาซื้อสินค้า ตายละ ไม่มีเครื่องคิดเลข คนขายคิดไม่ออก ถ้าฝึก

อินทรีย์ไว้ก็คิดเลขในใจได้ บางทีคิดได้ซับซ้อนมากมาย

เป็นอันว่า ถ้าไม่พัฒนามนุษย์ควบคู่กันไปกับการพัฒนาเทคโนโลยีและพัฒนาวัตถุทั้งหลาย มนุษย์ก็จะสูญเสียความสามารถของอินทรีย์ไป แล้วเขาก็ต้องพึ่งพาเทคโนโลยี จนกระทั่งถ้าปราศจากเทคโนโลยี เขาก็จะอยู่ไม่ได้ จะดำเนินชีวิตที่ดีไม่ได้ ทำงานไม่ได้ นี่คือสภาพพึ่งพาเทคโนโลยีข้อที่หนึ่ง

๒. การพึ่งพาเทคโนโลยีในแง่ความสุข เทคโนโลยีมาบำรุงบำเรอเราให้สุขสบาย ต่อมาเราต้องมีเทคโนโลยี ถ้าไม่มีแล้วเราอยู่ไม่ได้ ไม่มีความสุข ถ้าขาดมันเราก็เป็นทุกข์หนักเลย ทั้งที่แต่ก่อนไม่มีมันแต่ทำไมคนอยู่ได้ เป็นสุขได้ ฉะนั้น มนุษย์จะต้องรักษาอิสรภาพของชีวิตนี้ไว้ ท่ามกลางสภาพแวดล้อมแห่งความเจริญของอารยธรรม เช่นรักษาอิสรภาพจากเทคโนโลยีว่าเทคโนโลยีมาเป็นส่วนเสริมนะ ไม่ใช่มาแทนที่

มนุษย์ต้องรักษาอิสรภาพและฝึกความสามารถ จะต้องพัฒนาศักยภาพของตัวเองตลอดเวลา ไม่เอาเทคโนโลยีหรือความเจริญภายนอกมาเป็นข้ออ้างให้เราหยุดพัฒนาศักยภาพของตน มนุษย์สมัยนี้มีปัญหาในเรื่องนี้มาก คือ พอมีอะไรมาช่วยข้างนอกก็หยุดฝึกข้างในตัวเอง นี่คือเรื่องของการปฏิบัติผิดหรือถูก และการที่จะได้รับผลดีหรือผลร้ายจากอารยธรรม

เราจึงต้องศึกษา เรียนรู้ ฝึกหัด พัฒนาตลอดเวลา ถ้าเรามีศึกษา สิ่งที่มาจากภายนอกจะเป็นตัวเสริมตลอด ไม่มาเป็นตัวแทน แล้วมันจะไม่เกิดโทษ เราจะยังคงสภาพของผู้

สร้างสรรค์อยู่ได้ เราจะได้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อม จากความเจริญเหล่านั้นอย่างเต็มที่

จากเทศ. ฝรั่งเศสได้ความใฝ่รู้-สู้ยาก เจอเทศ. ไทยจะเสพสุขนอนสบาย?

การศึกษามีเรื่องต้องพูดกันมากในแง่ของการฝึก ยกตัวอย่างสังคมฝรั่ง มีการฝึกมาในเรื่องศักยภาพจากวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมอุตสาหกรรม ทำให้เกิดนิสัยใฝ่รู้-สู้สิ่งยาก ซึ่งตอนนี้ต้องขอเน้นอยู่เรื่อย

ฝรั่งเศสได้ความใฝ่รู้จากวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ และได้ความสู้สิ่งยากจากวัฒนธรรมอุตสาหกรรม ซึ่งออกมาเป็นผลิตผลปัจจุบัน คือเทคโนโลยี เพราะฉะนั้นเทคโนโลยีสำหรับฝรั่งจึงมีความหมายมาก เพราะว่าเทคโนโลยีของฝรั่งที่เห็นในปัจจุบันก็คือผลงานแห่งความเพียรพยายามสร้างสรรค์ของเขามาหลายร้อยปี โดยผ่านวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมอุตสาหกรรม ซึ่งทำให้เขาได้นิสัยที่ฝังลงลึกในจิตใจ กลายเป็นนิสัย *ใฝ่รู้ สู้สิ่งยาก*

จะเห็นได้ว่า ในด้านใฝ่รู้ ฝรั่งเศสต้องการรู้อะไรนิดเดียว เขายอมเสี่ยงชีวิตเลย หรือสละชีวิตทั้งชีวิตให้ได้ เขาต้องการค้นคว้าหาความรู้นิดเดียวนั้น เขาอาจดันดันไปสุดหล้าฟ้าเขียวเพื่อหามันให้ได้ คนไทยเราไม่ค่อยเอา

สู้สิ่งยาก ก็มาด้วยกัน คือนับแต่ปฏิวัติอุตสาหกรรมมา

๒๕๐ ปี ฝรั่งเศสได้พัฒนาอุตสาหกรรมมาจนเกิดเป็นวัฒนธรรมอุตสาหกรรม

เทคโนโลยีจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยวิทยาศาสตร์ และต้องอาศัยการพัฒนาอุตสาหกรรม เทคโนโลยีที่เกิดขึ้นแก่ฝรั่งเศสปัจจุบัน เขาไม่ได้มาเปล่าๆ แต่ได้มาจากภูมิหลังของการเพียรพยายามสร้างสรรค์ โดยผ่านวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมอุตสาหกรรมเป็นร้อยๆ ปี ทำให้เขาได้นิสัยของจิตใจที่ใฝ่รู้ ใฝ่สิ่งยาก

ขนาดฝรั่งเศสมีภูมิหลังฝังลึกมายาวนานอย่างนี้ พอเปลี่ยนมาเป็นยุคผ่านพ้นอุตสาหกรรม ก็ยังแทบแย้ ฝรั่งเศสนี้แม้จะได้นิสัยใฝ่รู้-ใฝ่สิ่งยาก ที่หลงเหลือจากอดีตมาอยู่ แต่กระนั้นก็ยังอ่อนแอหลงเยอะ จนกระทั่งฝรั่งเศสรุ่นเก่ากำลังโอดครวญต่อว่าฝรั่งเศสรุ่นใหม่จะทำไม่จึงอ่อนแอ ส่ำรวย หยิบโหย่ง ไม่ขยันขันแข็ง ขาดจริยธรรมในการทำงาน (work ethic) มีคนหนุ่มสาวฆ่าตัวตายมาก

หันมาดูสังคมไทย เทคโนโลยีมีความหมายสำหรับคนไทยต่างกันไกลกับฝรั่งเศส เริ่มต้นคนไทยก็เจอเทคโนโลยีสำเร็จรูปเลย ฝรั่งเศสมาเสร็จ แล้วก็ไปเป็นเทคโนโลยีประเภทบริโภค พอเจอกับฝรั่งเศสก็เจอเทคโนโลยีบริโภคและสำเร็จรูป เกิดขึ้นมีขึ้นโดยไม่ได้ผ่านการเพียรพยายามสร้างสรรค์ของตน ฉะนั้นคนไทยจึงได้เปรียบ เหมือนที่ฝรั่งเศสมารับใช้เรา เราได้ของมาง่าย ๆ สบาย แต่เราเสียเปรียบคือไม่ได้ทุนทางด้านชีวิตจิตใจ

เราไม่ได้ผ่านวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ ไม่ได้ผ่านวัฒนธรรมอุตสาหกรรมเลย เราก็ไม่ได้นิสัยใฝ่รู้-ใฝ่สิ่งยาก แต่เราได้เทคโนโลยีในลักษณะความหมายที่เป็นสิ่งบำรุงบำเรอความสะดวกสบาย ทำให้มีจิตใจโน้มเอียงไปในทางที่จะเห็นแก่ความสะดวกสบายยิ่งขึ้น

ตอนนี้จึงต้องมาเน้นเรื่องสังคมไทยเป็นพิเศษ เพราะคนไทยเราผ่านภูมิหลังมาคนละแบบ โดยเฉพาะการปฏิบัติต่อเทคโนโลยีนี้จะต้องมีความหมายต่างออกไป ไม่เหมือนสังคมตะวันตก ขอสรุปว่า สังคมไทยมีเหตุให้คนของเราอ่อนแอ ๔ ประการด้วยกัน

๑. ภูมิหลังที่มีธรรมชาติแวดล้อมอุดมสมบูรณ์ ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว ทำให้คนของเรามีจิตใจโน้มเอียงไปในทางสะดวกสบายอยู่แล้ว

๒. ต่อมาเราก็เจอกับเทคโนโลยีประเภทสำเร็จรูป โดยไม่ต้องผ่านการเพียรพยายามสร้างสรรค์ ซึ่งมาเสริมความสะดวกสบายเข้าไปอีกซ้ำสอง เลยยิ่งมีความโน้มเอียงที่จะเห็นแก่ความสะดวกสบาย เอาแต่ที่ง่าย ไม่สู้ความยากลำบาก หนีปัญหา

๓. ยิ่งกว่านั้น ยังมีวัฒนธรรมน้ำใจมาช่วย ทำให้คนหวังพึ่งกันได้ ไม่มีตัวบีบให้ดิ้นรนชวนขวาย ไม่เหมือนวัฒนธรรมตะวันตก ซึ่งเป็นวัฒนธรรมตัวใครตัวมัน ถ้าคุณไม่ช่วยตัวเองคุณตาย เพราะฉะนั้นต้องดิ้น

ในสังคมไทย วัฒนธรรมน้ำใจอาจกลายเป็นพิษได้ ไม่ใช่มีแต่ส่วนดี เพราะทำให้คนจำนวนมากหวังพึ่งคนอื่นได้ โดยตัวเองไม่ต้องทำ เช่น หวังว่าถ้าเราเดือดร้อนก็ไปหาผู้ใหญ่คนโน้นคนนี้ช่วย อันนี้ก็ป็นปัจจัยหนึ่งแห่งความอ่อนแอของสังคมไทย

๔. สังคมไทยมีทางเลือกให้ง่าย ทางเลือกอะไร คือคนของเรามีความโน้มเอียงที่จะเอาง่ายสะดวกสบายอยู่แล้ว พอมีทางเลือกว่าจะต้องเหนื่อยกับไม่ต้องเหนื่อย จะเอาอันไหน เขาก็มีความโน้มเอียงที่จะเอาทางที่ไม่ต้องเหนื่อย ไม่ต้องทำ

ทีนี้ในสังคมไทยมีกระแสความเชื่อทางศาสนาอยู่ ๒ กระแส คือ

หนึ่ง สายการนับถืออำนาจเร้นลับดลบันดาล คือเรื่องของเทวดา เทพเจ้า เจ้าพ่อเจ้าแม่ ไสยศาสตร์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ลัทธิพราหมณ์กับผีมีในสังคมไทยก่อนพุทธ หลักการของลัทธิเหล่านี้ ก็คือ มีอำนาจดลบันดาลจากภายนอก ที่เราจะต้องไปอ่อนนวยอมสยบ ลัทธิแบบนี้ก็ทำให้คนมีความสัมพันธ์กับอำนาจเร้นลับแบบไปอ่อนนวยอมหวังพึ่ง ให้อำนาจภายนอกบันดาลผล

อีกสายหนึ่ง มาทีหลัง คือพุทธศาสนา ที่ให้พึ่งตนเอง ต้องเพียรพยายามทำเหตุให้เกิดผล

เมื่อพุทธศาสนาเจริญขึ้นมาเป็นใหญ่ในสังคมไทยแล้ว เนื่องจากไม่มีหลักการในการที่จะบังคับความเชื่อ เพราะถือ

หลักเสรีภาพ ซึ่งจะว่าเป็นจุดอ่อนของพุทธศาสนาก็ได้ แต่ก็ เป็นจุดดี เพราะให้ใช้ปัญญาและเปิดเสรีภาพ เมื่อไม่บังคับก็ทำให้ลัทธิเก่าอยู่ได้สบาย กลายเป็นว่า ในสังคมไทยความเชื่อสองสายนี้อยู่คู่กันมาตลอด เวลาไหนพุทธศาสนาแรงก็สอนให้พึ่งตนเอง เวลาไหนอ่อนแอ ลัทธิอำนาจดลบันดาลจากภายนอกก็เข้ามาครอบงำ จนแม้กระทั่งจะเข้ามาในพุทธศาสนาเอง จนบางที่ถ้าจับหลักไม่ได้ ก็แยกกันไม่ออก

ทีนี้ คนไทยมีความโน้มเอียงที่จะไม่สู้ปัญหา จาก ๓ ปัจจัยที่ว่าไปแล้ว พอมีทางเลือกสองอย่างจะเอาอันไหน ถ้าเอาพุทธศาสนา ก็ต้องเพียรพยายาม แต่ถ้าเอาอำนาจดลบันดาลเร้นลับภายนอก คือไสยศาสตร์สิ่งศักดิ์สิทธิ์ผีเทวดา ก็คือมีผู้รับภาระไปทำแทน เราก็อ่อนภาระให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยทำให้ โยนปัญหาไปให้เทวดาช่วยแก้ ก็เกิดลัทธิ คติ หรือสภาพพฤติกรรมที่แพร่หลายในสังคม คือระบบถ่ายโอนภาระหมายความว่า พอเจอปัญหาอะไรจะต้องทำก็ไม่ทำ ก็โอนภาระไปให้เทวดาช่วยทำแทน โดยไปเช่นไหว้อ่อนนวยอม

พอเราเลือกทางนี้ ปัจจัยตัวนี้ก็กลับมาเสริมความอ่อนแอหนักเข้าไปอีก นี่คือนิสัยสังคมไทยที่มีปัจจัย ๔ ประการ อันเป็นปัญหาของเราที่ทำให้ภูมิหลังไม่เอื้อที่จะทำให้เข้มแข็ง ตรงข้ามกับระบบปัจจุบันซึ่งเป็นระบบที่ต้องเข้มแข็ง ต้องต่อสู้

ถ้าจะให้การพัฒนาที่ยั่งยืน ต้องปรับระบบพัฒนาคนกันใหม่

แม้ว่าด้านเทคโนโลยีและวัตถุเสพจะอำนวยความสะดวกสบายก็จริง แต่เทคโนโลยีไม่ใช่สิ่งอำนวยความสะดวกสบายที่เกิดตามธรรมชาติ มันต้องอาศัยการสร้างสรรคของมนุษย์ นอกจากนั้นสภาพของสังคมปัจจุบันยิ่งซับซ้อนด้วย มันจึงเกิดภาวะที่ขัดแย้งกันในตัว ซึ่งมีผลร้ายต่อชีวิตของคนไทย

ขออธิบายหน่อยหนึ่งว่า ในแง่ของสิ่งอำนวยความสะดวกสบาย เรามีความโน้มเอียงที่จะหาความสะดวกสบายเห็นแก่ง่ายอยู่แล้ว แต่พร้อมกันนั้น สภาพการดำเนินชีวิตเต็มไปด้วยการแข่งขันแย่งชิง และกลไกของสังคมก็ซับซ้อนผจญไต่ยาก ความที่อ่อนแอด้านหนึ่ง แล้วมาอยู่ท่ามกลางสภาพสังคมที่เรียกร้องความเข้มแข็ง ก็ยิ่งทำให้มีความทุกข์มาก เพราะฉะนั้นการศึกษาจึงต้องทันต่อสภาพความเป็นจริงอันนี้

ชีวิตเหมือนจะสะดวกสบายทุกอย่าง มีเทคโนโลยีช่วย แต่เทคโนโลยีนั้นเราไม่ได้มาเปล่าๆ นะ คุณต้องหาสตาจิดมาซื้อ ใช้ใหม่ มันไม่เหมือนของในธรรมชาตินี้ ธรรมชาติถ้าสบายก็สบายได้เลย นอกจากนั้น กลไกของสังคมก็ซับซ้อนยิ่งขึ้นด้วย เราต้องมีความเข้มแข็งแก่ที่จะอยู่ในสภาพสังคมแบบนี้ เมื่อเกิดสภาพขัดแย้งตรงกันข้ามอย่างนี้ คนอ่อนแอก็ยิ่งอยู่ไม่ได้

ฉะนั้นจึงต้องพัฒนาคนให้มีความใฝ่รู้-ใฝ่สิ่งยาก ยิ่งระบบแข่งขันเข้ามารอบงำ ทั้งแข่งขันกันเองในสังคมนี้ และแข่งขันกับสังคมอื่น ถ้าจะไม่ให้ถูกครอบงำ ตัวเองก็ต้องเข้มแข็ง ต้องเอาชนะในระบบแข่งขัน จึงต้องเก่ง นับว่าเป็นปัญหาในด้านตรงข้ามที่สวนทางกันในตัว ถ้าเราพัฒนาคนไม่ทันจะลำบาก เพราะคนมีความโน้มเอียงที่จะอ่อนแอ แต่สภาพความเป็นอยู่ต้องการความเข้มแข็งยิ่งขึ้น

เป็นอันว่า จะต้องใช้หลักการศึกษาให้เป็นประโยชน์ ถ้าเราพัฒนาคนถูกต้องแล้วเราไม่กลัว เมื่ออยู่ในระบบการแข่งขันก็จะต้องเข้มแข็งที่จะสู้ ไม่ให้ถูกครอบงำ และเอาชนะให้ได้

แต่พร้อมกันนั้น ระบบการแข่งขันของมนุษย์ก็คือระบบทำลายโลก เพราะเป็นระบบการแข่งขันผลประโยชน์ จนกระทั่งต้องสร้าง business ethics ที่พูดตั้งแต่ต้น เพราะว่าธุรกิจอุตสาหกรรมต่างๆ ก็คือการสนองและกระตุ้นเร้าความต้องการของมนุษย์ในสิ่งเสพบริโภค ซึ่งจะต้องได้มาจากทรัพยากรธรรมชาติ เมื่อมนุษย์เสพมากบริโภคมาก แล้วกระตุ้นกันให้บริโภคมากเพื่อได้กำไรมาก ก็สนองระบบธุรกิจผลประโยชน์ ที่แข่งขันกันเพื่อได้ผลประโยชน์มากที่สุด ซึ่งก็หมายถึงการรักษาความยิ่งใหญ่หรืออำนาจให้คงอยู่ได้ด้วยผลประโยชน์นั้น แต่ก็หมายถึงการทำลายธรรมชาติมากขึ้นด้วย มันพันกันไปหมด

ชาติที่เป็นผู้นำแล้วก็ต้องรักษาความยิ่งใหญ่ไว้ ทำ
อย่างไรอำนาจจะอยู่ได้ ก็ต้องมีผลประโยชน์ ถ้าตัวเองยอม
สละผลประโยชน์ ก็เสียอำนาจ เมื่อจะรักษาอำนาจก็ต้องได้ผล
ประโยชน์มาก ผลประโยชน์มากจะได้มาอย่างไร ก็ต้องมีผู้
บริโภคนอก เพื่อให้ตัวได้ผลประโยชน์ และชนะการแข่งขัน

หนึ่ง ก็ต้องไปครอบงำประเทศกำลังพัฒนาให้เป็นแหล่ง
ป้อนทรัพยากร

สอง ต้องไปกระตุ้นให้คนในประเทศเหล่านั้นบริโภคนอก
เสพมาก มีค่านิยมบริโภค จะได้มาซื้อให้มาก การหาผล
ประโยชน์จะได้สำเร็จ และรักษาอำนาจไว้ได้ มันก็พันกันไปหมด

เวลานี้จะสงวนทรัพยากรธรรมชาติและรักษาสິงแวดล้อม
ก็ทำไม่ได้ แก้ปัญหาไม่ตก เพราะว่าติดผลประโยชน์ในระบบ
แข่งขัน ถ้าเราไม่พัฒนาคนให้เข้มแข็งในระบบผลประโยชน์
เราก็ถูกครอบงำ เพราะฉะนั้นก็ต้องพัฒนาคน

ขั้นที่หนึ่ง ให้ชนะการแข่งขัน

ขั้นที่สอง ให้เหนือการแข่งขัน ขึ้นไปสู่ขั้นที่สามารถ
กลับลงมาแก้ปัญหาของระบบการแข่งขันนี้ ซึ่งหมายถึงการแก้
ปัญหาที่แท้จริงของโลก โดยเฉพาะปัญหาสิ่งแวดล้อม จน
กระทั่งสามารถเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจและระบบสังคมเสียใหม่

เวลานี้โลกมีแต่ปัญหาสภาพขัดแย้งที่สวนทางกันในตัว
เข้าสู่ยุคที่ถึงจุดติดตันของอารยธรรม ไปไหนไม่ได้ เพราะจะ
แก้ด้านหนึ่ง ก็เสียด้านหนึ่ง ไม่รู้จะเอาอย่างไร เกิดความขัด

แย้งไปหมด แม้แต่ในการหาความสุขของมนุษย์ มนุษย์
ปัจจุบันเชื่อว่าตัวเองจะมีความสุขจากการเสพบริโภควัตถุ แต่
ถ้าตัวเสพบริโภควัตถุมาก ทรัพยากรธรรมชาติทรอยหรือ
ธรรมชาติแวดล้อมเสีย ตัวเองก็อยู่ไม่ได้ ครั้นจะให้ธรรมชาติ
อยู่ได้ตัวเองก็ต้องยอมอดความสุข ถ้าอดความสุขฉันก็แยสิ
เพราะฉะนั้นเวลานี้วัฒนธรรมและอารยธรรมทุกระดับติดขัดหมด
ติดตันหมด ผังก็มาจนตรงนี้ ไปไม่รอด จึงเป็นการพัฒนาที่
ไม่ยั่งยืน

ในที่สุด อารยธรรมของมนุษย์ก็มาจบลงด้วยคำว่า *การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน* มนุษย์ก็หาทางให้พัฒนายั่งยืน ซึ่งก็คือ
การบั่นทอนความสุขของมนุษย์ เพราะการพัฒนาที่ยั่งยืนคือ
เศรษฐกิจก็เจริญได้ ธรรมชาติก็อยู่ดี หรือธรรมชาติก็อยู่ดี
และเศรษฐกิจก็เจริญได้ ให้ควบคู่กันทั้งสองอย่าง แต่ในความ
หมายของมนุษย์นั้น ถ้าเศรษฐกิจจะเจริญดี ธรรมชาติก็อยู่ไม่
ได้ เพราะถ้าเศรษฐกิจเจริญดีมนุษย์บอกว่าก็คือจะมีความสุข
จากการได้เสพมาก ซึ่งก็หมายถึงการทำให้ธรรมชาติพินาศ
ถ้ามนุษย์จะยอมให้ธรรมชาติอยู่ได้ก็ต้องลดการเสพบริโภค
ตัวเองก็หมดความสุขอีก เพราะฉะนั้นจึงเกิดจริยธรรมแบบ
ประนีประนอม ว่ามนุษย์ต้อง compromise (ประนีประนอม)
กับธรรมชาติ ซึ่งก็คือการฝืนใจ ไม่สุขจริง เลยกลายเป็น *จริยธรรมที่ไม่ยั่งยืน* จริยธรรมแบบนี้ไม่ยั่งยืนเพราะเป็นแบบแยก
ส่วนด้านเดียวตัวนง เช่นพัฒนาด้านพฤติกรรมที่ไม่

เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม แต่จิตใจไม่ไปด้วย

แม้แต่หลักการที่สหประชาชาติ คือ UN ประกาศ ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดของตะวันตกว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ เศรษฐกิจเจริญดี โดยธรรมชาติก็อยู่ได้นั้น ก็ยังไม่ถูกต้อง เพราะการพัฒนาจะยั่งยืนได้ ต้องไม่ใช่แค่นั้น

เราจะต้องกลับมาสู่ระบบจริยธรรมที่เป็นองค์รวม ซึ่ง บูรณาการ ๓ ด้าน ทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา โดยพัฒนาไปด้วยกัน เช่น ถ้าจะให้คนเราเสพน้อยลง แต่สุขมากขึ้น เป็นไปได้ไหม

เราบอกว่า มนุษย์สามารถจะฝึกตนให้สุขได้ง่ายด้วยการ เสพวัตถุน้อยลง อาจจะทำให้ถึงขนาดตรงข้ามกับความคิด บริโภคนิยมที่บอกว่า เสพมากที่สุด จะสุขมากที่สุด โดยเราบอกว่า สุขมากที่สุด ด้วยการเสพน้อยที่สุด คนไหนทำได้ คนนั้นเก่ง

เวลานี้มนุษย์บอกว่าต้องเสพมากที่สุด จึงสุขมากที่สุด ก็จบกัน นี่ก็คือการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน ซึ่งมาตันที่ว่า จะเสพมากที่สุดเพื่อสุขมากที่สุดไม่ได้ แต่ต้องยอมอดความสุขบ้าง โดยยอมให้ธรรมชาติอยู่ อย่างนี้จริยธรรมก็ไม่ยั่งยืน ก็ไปไม่รอดอีก เพราะฉะนั้น จะต้องทำให้จริยธรรมยั่งยืนด้วย การพัฒนาจึงจะยั่งยืน

จริยธรรมที่ยั่งยืน ก็คือ การพัฒนาคนด้วยการศึกษา ตามหลักการที่ว่า จริยธรรมเป็นระบบการดำเนินชีวิตดีงาม ที่ เกิดจากการศึกษาพัฒนาคนแบบองค์รวม เมื่อพัฒนาคนแบบ

องค์รวม โดยพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาอย่าง ประสานเกื้อหนุนกันและสอดคล้องกัน เริ่มแต่ให้พฤติกรรมที่ดี กับจิตที่เป็นสุขสอดคล้องกัน เราก็สามารถฝึกคนได้ แม้แต่ให้ มีคิดว่า สุขได้ง่ายด้วยสิ่งเสพน้อยที่สุด ซึ่งมนุษย์จำนวนมาก ไม่นึกว่าจะฝึกได้ เคยแต่นึกว่าต้องเสพมากที่สุดจึงจะสุขมากที่สุด แต่ที่จริงฝึกได้ และสุขง่ายด้วยวัตถุอยู่นั้น สุขยิ่งกว่า สุขมากที่สุดด้วยการเสพมากที่สุด

เวลานี้อารยธรรมไม่ยั่งยืน กำลังจะสลายพินาศ เพราะ ว่าการพัฒนาไม่ยั่งยืน แล้วจะแก้ก็ติดที่จริยธรรมไม่ยั่งยืน ตอนนีเราบอกว่า สุขง่าย ด้วยวัตถุเสพน้อยที่สุด เมื่อเราทำได้ มนุษย์ก็ยังมีความสุข โดยไม่ต้องทำลายธรรมชาติ เพราะ ฉะนั้นหนทางในการพัฒนาที่ถูกต้องและยั่งยืนมีอยู่ มันไม่ได้ ติดขัด เราจึงมีจริยธรรมที่ยั่งยืน ที่ทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน และนำไปสู่อารยธรรมที่ยั่งยืน

ระยะนี้ขอบพูดกันว่า จะต้องรีเอนยีเนียร์ หรือปรับระบบและกระบวนการทำงานกันใหม่ แต่แค่นั้นไม่พอ เราบอกว่าจะต้องพัฒนาคนเพื่อเป็นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืน แต่ถ้าจะ ให้การพัฒนายั่งยืนได้จริง สิ่งที่จะต้องรีเอนยีเนียร์ ก็คือ ต้องปรับระบบและกระบวนการพัฒนาคนนั่นเองกัน ใหม่ทั้งหมด แต่จะปรับกันอย่างไร ก็จบลงด้วยเวลาอัน จำกัดเท่านั้นก่อน

ตัวแทนนักศึกษา: สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ ต้องขอกราบขอบพระคุณท่านอาจารย์พระธรรมปิฎกเป็นอย่างสูง ที่ได้เมตตากรุณาในเรื่องของจริยธรรมกับการพัฒนาบุคคลและสังคม ตลอดจนให้ความรู้ในเรื่องความหมายของคำว่าจริยธรรมอย่างกระจ่างชัดแก่พวกเรา พวกเราขอกราบขอบพระคุณท่านอาจารย์เป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้ และหวังว่าในอนาคตหน้าพวกเราคงจะได้รับ ความเมตตาจากท่านอาจารย์ต่อไปอีก กราบขอบพระคุณครับ

พระธรรมปิฎก: ขอโมทนาท่านอาจารย์และนิสิตทุกท่าน

ภาคผนวก

ตอบข้อสงสัย ในเรื่องการพัฒนามนุษย์

ถาม ขอเรียนถามว่า ในการพยายามฝึก บางครั้งมันก็มี ความยาก อาจเป็นเพราะเรื่องปัญญาหรือเปล่า สิ่งที่คิดว่า ยากที่สุดคือเรื่องการรักษาคำพูด ที่จะไม่พูดอะไรที่ไม่ถูกต้อง เวลาอยู่ในสังคม การพยายามที่จะทำอย่างนั้นมันช่างยาก เหลือเกิน บางทีถ้าพูดปดสักนิดเดียวทุกอย่างจะคลี่คลาย เมื่อเป็นอย่างนี้แล้วก็ไม่พยายามที่จะทำสิ่งที่ผิด เพราะรู้สึกว่าจะต้อง หาทางออกที่ดี แล้วรู้สึกยุ่งยาก บางครั้งก็มีทางออกโดยไม่ต้องพูดปด นี่เป็นปัญหาที่เกิดจากปัญญาหรือจิต

ตอบ เริ่มแรกต้องเข้าใจความหมายของศีลก่อน เช่นใน การเว้นมุสาวาท การพูดเท็จ ตัวตัดสินอยู่ที่เจตนาที่พูดเท็จ แกล้งทำให้คลาดเคลื่อนจากเป็นจริง โดยมุ่งจะทำลายผลประโยชน์ของเขา คือเป็นการทำร้ายนั่นเอง การงดเว้นของ ศีลก็คือพยายามไม่ทำร้ายเขา คนเราทำร้ายกันด้วยกาย และ วาจา วาจาประทุษร้ายก็คือหลอกเขา หรือทำให้เขาเสียผลประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งด้วยวาจาอันนี้จะเป็นตัวมุสาวาทที่แท้ แต่ถ้าไม่ตตรอนประโยชน์ของเขา ไม่ทำร้ายเขา ก็ยังไม่เป็น มุสาวาทแท้ นี่เป็นตัวตัดสินที่สำคัญ ถ้าแม้จะพูดเท็จ แต่ไม่มีเจตนาที่เป็นเรื่องของการมีจิตคิดจะทำร้ายเขา ก็ยังดี ยังไม่

เสียหลัก เพราะโดยเจตนา เราไม่ได้ต้องการทำร้ายเขา

ส่วนในการฝึกนั้น ทุกด้านสัมพันธ์กัน เพราะเป็นระบบสัมพันธ์ทั้งพฤติกรรม จิตใจและปัญญา ประการแรกจิตใจเรามีความเข้มแข็งขนาดไหน เราต้องยอมรับความจริงว่า อะไรที่เคยชินแล้วแก้ยาก ไม่ว่าจะเป็นความเคยชินทางพฤติกรรมก็ตาม ทางจิตใจก็ตาม แม้แต่กระแสความคิด เคยคิดแบบไหนก็จะลงร่องแบบนั้น ฉะนั้นเมื่อชินอย่างไรแล้วแก้ยาก นี่ต้องยอมรับความจริงเป็นขั้นที่หนึ่ง

ในการแก้ไขฝึกฝน ต้องอาศัยสามด้านมาช่วยกัน เพื่อให้พฤติกรรมนั้นเป็นไปได้สำเร็จ ต้องอาศัยปัญญา ความรู้เข้าใจ เห็นเหตุผล ยิ่งเห็นเหตุผลชัดพอเท่าไร ก็เกิดกำลังใจ มั่นคง แน่วแน่ หนักแน่นยิ่งขึ้น ในการที่จะทำพฤติกรรมนั้น

พร้อมกันนั้น อีกด้านหนึ่ง ถ้าจิตใจของเรามีความมั่นคง เข้มแข็งหรือมีการตั้งเป้าหมายอย่างเด็ดเดี่ยวก็จะเป็นตัวช่วยอีก ฉะนั้น บางครั้งเมื่อเราต้องการที่จะเปลี่ยนพฤติกรรม เราต้องใช้วิธีที่ว่า ตั้งจุดมุ่งหมายเป็นความเด็ดเดี่ยวขึ้นมา ที่ท่านเรียกว่าปณิธานไม่ฉันทพระโพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญบารมีทำไมถ้ามันง่าย การประพฤติสิ่งที่ดีงามแม้กระทั่งพฤติกรรมนี้ไม่ใช่ง่าย ๆ เพราะฉะนั้นจะต้องพัฒนาทางด้านจิตใจมาก เพื่อให้เกิดแหล่งพลังในทางจิตที่จะมายืนหยัดในแนวพฤติกรรมอันนี้ ก็ต้องตั้งปณิธานขึ้นมา พอไฟแรงขึ้นมาพอแล้วก็มีทางทำพฤติกรรมอันนั้นได้

เมื่อด้านจิตใจเข้ามาแล้ว ปัญญา ก็พยายามหาความเข้าใจ เหตุผล คุณค่า ประโยชน์ ในเรื่องนั้นให้ชัดยิ่งขึ้น มาเสริมด้านจิตใจเข้าไป

ถาม ปัญหาไม่ได้อยู่ที่ว่าเราจะล้มเลิกสิ่งนั้นจะยึดสิ่งนั้น แต่ว่ายังหาเหตุผลที่จะทำให้สถานการณ์มันดีไม่ได้ ทำได้ยาก

ตอบ อันนี้มันสัมพันธ์กันทั้งสามด้าน และบางทีก็ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบฝ่ายคนอื่น ที่เราจะต้องรู้เข้าใจว่า สังคมเขานิยมกันอย่างไร เมื่อคนโดยทั่วไป โดยเฉลี่ยแล้วมีการพัฒนามาได้แค่นี้ ก็ยังมีความนิยมชื่นชมในคติหรือค่านิยมแบบนี้อยู่ ถ้าใครไม่ทำตามค่านิยมอันนี้ก็ไม่ได้ได้รับความยอมรับ เราต้องรู้ความจริงนี้ด้วย บางทีเราทำไปตามการยอมรับของสังคม แต่ด้วยการรู้ว่อย่างนี้ยังไม่ถูก เราจะได้มีโอกาสพัฒนามนุษย์เหล่านั้นต่อ แต่ตอนนี้เรารู้ว่าเฉพาะกาลสมัยกาลเทศะก็ทำอย่างนี้ไปก่อน

ถาม ก่อนที่จะไปเรื่องวิชาชีพ ขอถามตรงที่ท่านบอกว่า เราจะต้องเรียนรู้ว่าความจริงธรรมชาติเป็นอย่างไร เราถึงจะพัฒนาได้ ที่นี้มันสำคัญอยู่ที่ว่า เรายังไม่มีปัญญาว่าตัวสังขธรรมจริง ๆ มันคืออะไร เพราะบางทีเราเกิดมาในสังคม เราถูกบอกว่านี่คือสิ่งที่ถูกต้อง แล้วเราจะรู้ได้อย่างไรว่านี่คือความจริงขั้นปัญญาธรรม หรือความจริงที่เป็นสังขธรรม

ตอบ ตัวผู้ประพัตินี้ยังอยู่ระหว่างการพัฒนา ยังไม่มีความรู้ถึงขนาดนี้ คือแต่ละคนก็ไม่มีความรู้ถึงขนาดนี้ แต่เรากำลังพูดถึงตัวระบบที่เป็นฐานมาเลย ว่ามันเกิดจากอะไร ว่าตัวแท้มันจะต้องมาอย่างนี้ เรากำลังพูดกับผู้ที่ทำงานด้านการศึกษา หรือผู้ที่จัดการศึกษาว่า จะต้องมีความรู้ความเข้าใจความจริงถึงขั้นนี้ จึงจะไปช่วยให้เขาพัฒนาได้ถูกต้อง

แต่เวลามาดูในความเป็นจริงทางปฏิบัติ ชีวิตแต่ละคนที่พัฒนาเพื่อให้เข้าถึงความดีงามนี้ ก็เริ่มจากเรื่องของพฤติกรรมภายนอก เช่นที่มาจากข้อตกลงทางวัฒนธรรมเป็นต้น วัฒนธรรมมาก่อนเลย เพราะว่าไม่ต้องพูด ไม่ต้องสอน ไม่ต้องบังคับอะไรทั้งนั้น พอเกิดขึ้นมาท่ามกลางวิถีชีวิตที่เรียกว่า วัฒนธรรมอย่างนี้ มันก็ไปตามเขาเอง

เด็กเกิดในสังคมฝรั่ง ตามพ่อแม่ไปเข้าสถานที่สาธารณะ เช่น เข้าชมภาพยนตร์ เขาเข้าแถวเรียงกัน ก็เข้าแถวด้วย วิถีชีวิตมันเป็นอย่างนั้นเอง ไซ้ใหม่ นี่คือเรื่องความเป็นจริงในการฝึกมนุษย์ แต่ในฐานะนักการศึกษาจะต้องรู้เข้าใจ ว่าตัวความจริงเป็นอย่างไร เหตุปัจจัยมาจากไหน ไม่ใช่มาฆังจับผิดจับถูกกันอยู่ อย่างน้อยจะได้รู้ว่า การฝึกมนุษย์เราต้องทำเป็นขั้นเป็นตอน เริ่มแต่อาศัยวัฒนธรรมมาช่วย

วัฒนธรรมเป็นผลสะสมแห่งการเรียนรู้คือการศึกษานองสังคมมนุษย์ ก็เลยเป็นแหล่งใหญ่ของการศึกษาที่จะใช้พัฒนามนุษย์ ถ้าวัฒนธรรมมันดี ลงตัว และคนยังอยู่ในวัฒนธรรมนั้น

แทบจะไม่ต้องสอนเลย เหมือนได้มาเอง คือศึกษาโดยไม่รู้ตัว วัฒนธรรมก็คือความเคยชินของสังคม เมื่อสังคมเคยชินอย่างไรแล้ว มนุษย์ในหมู่นั้นก็ถูกหล่อหลอมไปเอง ไม่ต้องมาปากเปียกปากแฉะ แต่ในที่สุดวัฒนธรรมจะต้องเป็นฐานที่ช่วยให้คนเข้าถึงสัจธรรมที่อยู่ในธรรมชาติ คือมนุษย์จะต้องแหวกทะลุวัฒนธรรมที่เป็นบัญญัติธรรมและเข้าถึงสัจธรรม ถ้าปฏิบัติไม่ถูกวัฒนธรรมอาจบังมนุษย์จากสัจธรรมไปเลย

แม้แต่ในระดับบุคคล การสร้างความเคยชินของบุคคลก็สร้างโดยอาศัยความเคยชินของสังคม คือวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดทำตามกันมา แต่ก็จะมีเคยชินเฉพาะตัวด้วย พ่อแม่ก็ช่วยทำให้เกิดความเคยชิน เด็กอยู่ในบ้านเกิดมา พ่อแม่ทำอย่างไร ตัวก็ทำไปตาม ถึงแม้จะมีความเคยชินที่ได้รับถ่ายทอดมาจากแหล่งใหญ่ คือวัฒนธรรมอย่างนี้ แต่การสร้างเคยชินนั้นก็เป็ระบบปฏิสัมพันธ์ ดังนั้น เมื่อตรวจดูให้ละเอียด ก็จะเห็นว่า ในความเหมือนกันนั้น ก็มีความแปลกหรือความต่างที่เป็นของเฉพาะตัวบุคคลนั้นอยู่พร้อมกัน ความเคยชินส่วนตัวที่เป็นผลรวมนี้ ก็เป็นที่มาของวิถีชีวิตส่วนบุคคลของผู้คน ดังนั้น บุคคลจึงเป็นทั้งผลรวมการสั่งสมที่เป็นตัวแทนของสังคมด้วย แล้วก็เป็ผลรวมการส่งผลเฉพาะตัวด้วยพร้อมกัน

ในด้านที่หนึ่ง ตัวบุคคลนั้น ได้ประโยชน์จากการศึกษาในรูปของวัฒนธรรมที่เป็นเสียงบอกจากข้างนอก แต่อีกด้าน

หนึ่งตัวเขาเองมีศักยภาพที่จะโยงตัวจากฐานนั้น เข้าถึงความจริงในธรรมชาติที่เป็นแหล่งแห่งตัวของเขาเอง ฉะนั้น ในการอยู่ในโลก การฝึกคนจึงต้องมาดูกันเป็นขั้นๆ เริ่มแต่ความเคยชินนั้น สำคัญนะเรื่องความเคยชิน พฤติกรรมเคยชินต้องเอาก่อน พ่อแม่รู้ตัวอยู่แล้ว เด็กเขายังไม่รู้ เราต้องพยายามให้เด็กของเราได้ความเคยชินในพฤติกรรมที่ดีเสียก่อน เพราะถ้าเด็กไปได้พฤติกรรมเคยชินที่ไม่ดีเสียแล้วจะแก้ยาก

ในเมื่อชีวิตในเชิงปฏิบัติเป็นอย่างนี้ ก็เลยกลายเป็นเรื่องของวิธีการ เราก็มารู้ถึงขั้นวิธีการในการฝึกคน เป็นอันว่า ตัวเราเข้าใจแล้วว่า ระบบจริยธรรมที่แท้เป็นอย่างไร แต่เมื่อเอามาใช้กับผู้ที่เขาเพิ่งจะเริ่มฝึก เราก็ต้องมีวิธีการ ตัวคนจะไปเข้าใจทันทีได้อย่างไร ถ้าเขาเข้าใจหมดเขาก็เป็นพระพุทธเจ้าสิ หมายความว่าพัฒนาเสร็จแล้ว แต่ตอนนี้เรากำลังพูดถึงความจริงที่จะให้มองเห็นว่าจะพัฒนาให้สำเร็จได้อย่างไร

ถาม อย่างสมมุติว่าเราอยู่ในสังคม บางอย่างมันไม่ถูกต้อง เราจะบอกได้อย่างไรว่าสิ่งนี้มันไม่ถูกต้อง

ตอบ อันนี้อยู่ที่การเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ พร้อมทั้งสามารถมองเห็นเหตุปัจจัยต่างๆ ที่สัมพันธ์กัน ซึ่งโยงมาถึงความเป็นไปในสังคม ถ้าเรามีปัญญาดีกว่า และมองเห็นความจริงถึงขนาดนี้ เมื่อคนในสังคมเขาทำพฤติกรรมนั้นๆ โดยที่เขาไม่รู้ หลงผิด เรามีปัญญารู้เข้าใจความจริงที่เขา มอง

ไม่เห็น เราก็ต้องหนักหน่อย คือต้องหาทางช่วยให้เขาเรียนรู้ ให้เขาได้ฟังเหตุผล ทำความเข้าใจ อธิบาย เหมือนอย่างพระพุทธเจ้า มาเที่ยวสอนชาวบ้านชาวโลก ก็ต้องเหน็ดเหนื่อยเป็นธรรมดา

สังคมมีคนอยู่ในระดับต่างๆของการพัฒนา คนที่พัฒนาเหนือกว่า มีปัญญาดีกว่า มีจิตใจดีกว่า ก็มองสังคมแบบหนึ่งแล้วด้วยความปรารถนาดี มีความสัมพันธ์ที่ดี ก็เกื้อกูลในการช่วยแนะนำชี้ช่องทางให้เขาพัฒนาขึ้น นี่แหละจึงต้องมีการศึกษา ถ้าพูดรวบรัดก็บอกว่า ถ้าคุณอยู่แค่ปรโตโฆสะ คุณก็ต้องว่าตามเขา แต่ถ้าคุณมีโยนิโสมนสิการ ถ้าเขาผิด คุณจะเลยต่อไปถึงความจริงได้

ถาม (เทปหมดหน้า จึงไม่อาจทราบคำถาม)

ตอบ ได้เคยพูดแล้วว่า วินัยคือเครื่องฝึกพฤติกรรม จึงอยู่ในส่วนศีล ถ้าพูดให้ตรงแท้ วินัยนั้นแหละเป็นศีลในระดับบัญญัติทางสังคม ส่วนศีลที่แท้คือส่วนที่เป็นธรรมชาติ คือส่วนที่ไปเป็นคุณสมบัติของคน เมื่อคนมีพฤติกรรมอย่างนั้นๆ ก็กลายเป็นศีลของเขา คือเป็นคุณสมบัติของชีวิตของคนนั้น

เพราะฉะนั้น ในความหมายที่เคร่งครัด ต้องแยกว่า ศีลนั้นเป็นคุณสมบัติในตัวคน คือการที่เขาทำพฤติกรรมอย่างนั้น เป็นเรื่องของชีวิตของบุคคล ส่วนวินัยเป็นแบบแผนทางสังคมที่จะมาเป็นกรอบสำหรับพฤติกรรมของคน แล้วก็เป็นเครื่อง

ฝึกพฤติกรรมไปในตัวด้วย จึงบอกว่า

ในความหมายหนึ่ง วินัยคือตัวการฝึก

ในอีกความหมายหนึ่ง วินัยคือตัวแบบแผน รูปแบบ
บัญญัติ กฎหมาย กติกาสังคมที่ใช้ฝึก

เมื่อเราฝึกตัวดำเนินตามวินัยจนมีพฤติกรรมที่เป็นไป
ตามวินัยนั้น คือมีเจตนาที่จะประพฤติอย่างนั้น นั่นเป็นศีล
เพราะเป็นเรื่องของชีวิตคนแล้ว ศีลอยู่ในระบบการดำเนินชีวิต
ของคน เป็นส่วนของชีวิตที่เป็นธรรมชาติ ส่วนวินัยเป็นแบบ
แผนบัญญัติข้างนอก คือ เมื่อเรารู้ว่าพฤติกรรมอย่างนี้จะ
เกื้อกูลต่อชีวิต ทำให้ชีวิตดีงาม เอื้อต่อสวัสดิภาพของสังคม
เราก็วางเป็นบัญญัติสังคมว่าให้คนมีพฤติกรรมอย่างนั้นๆ พอ
บัญญัติก็เกิดเป็นวินัยขึ้นมา หมายความว่าสังคมยอมรับหรือ
นักปราชญ์ยอมรับ คนก็ฝึกตาม พอฝึกตามก็มีศีลขึ้นมา แยก
กันอย่างนี้ ตอนนั้นคนสัมพันธ์ระหว่างบัญญัติของสังคม กับระบบ
ชีวิตของคนที่เป็นธรรมชาติ เป็นอันว่า วินัยเป็นตัวแบบแผน
ของสังคม ซึ่งเป็นแบบแผนในเชิงพฤติกรรม

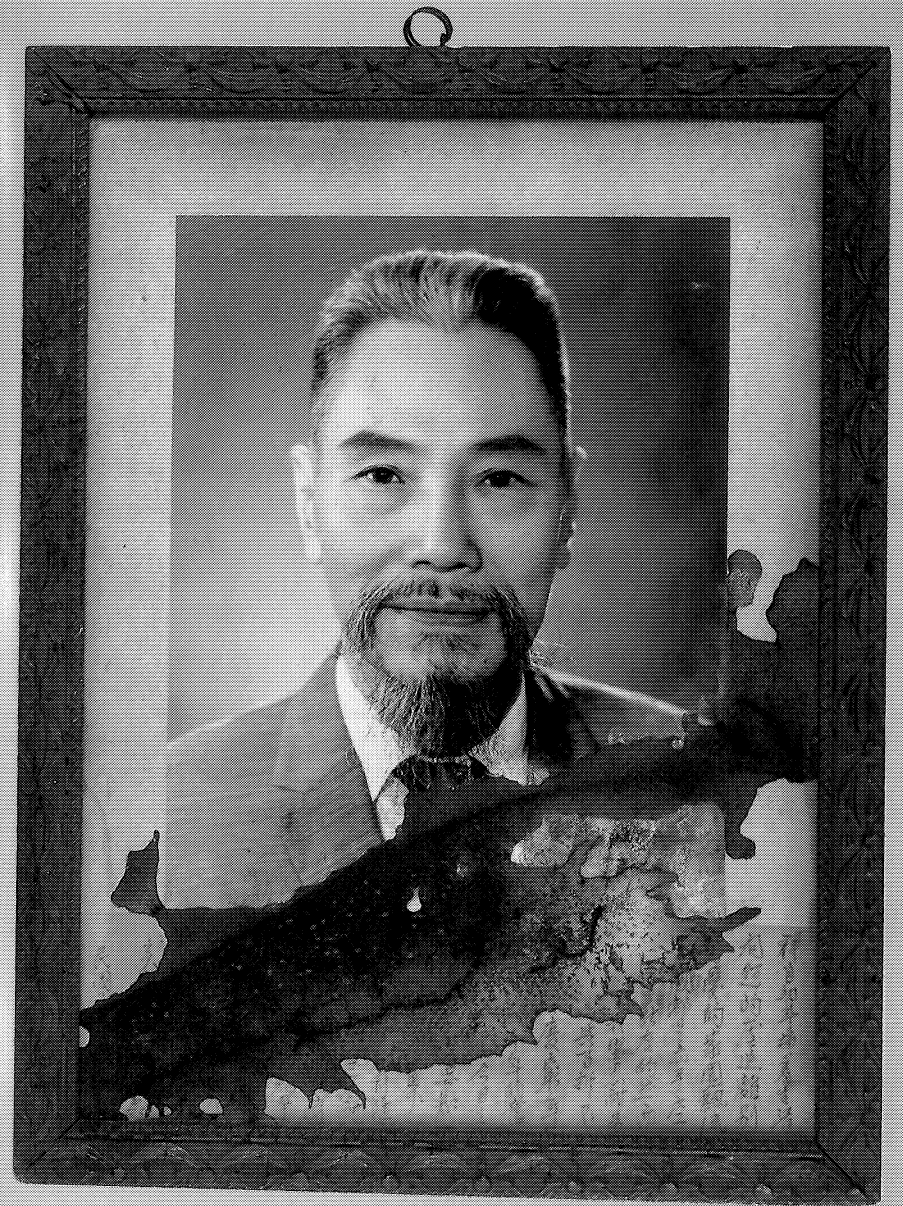
พฤติกรรมที่เป็นไปตามวินัย (คือศีล) จะสร้างได้ดีก็ต้อง
อาศัยธรรมชาติของมนุษย์ที่ว่าเคยชินอย่างไรแล้วแก้ไขยาก
เพราะฉะนั้นก็เอาวินัยมาเป็นเครื่องฝึกความเคยชิน ดังนั้นเรา
จะเห็นว่า หัวใจของวินัย คือการฝึกความเคยชิน หรือฝึก
พฤติกรรมเคยชิน ถ้าเราได้พฤติกรรมเคยชินตามนั้นแล้ว ก็สบาย
แล้วเมื่อพฤติกรรมนั้นแพร่ขยายออกมาในสังคม ก็กลายเป็น

วัฒนธรรม

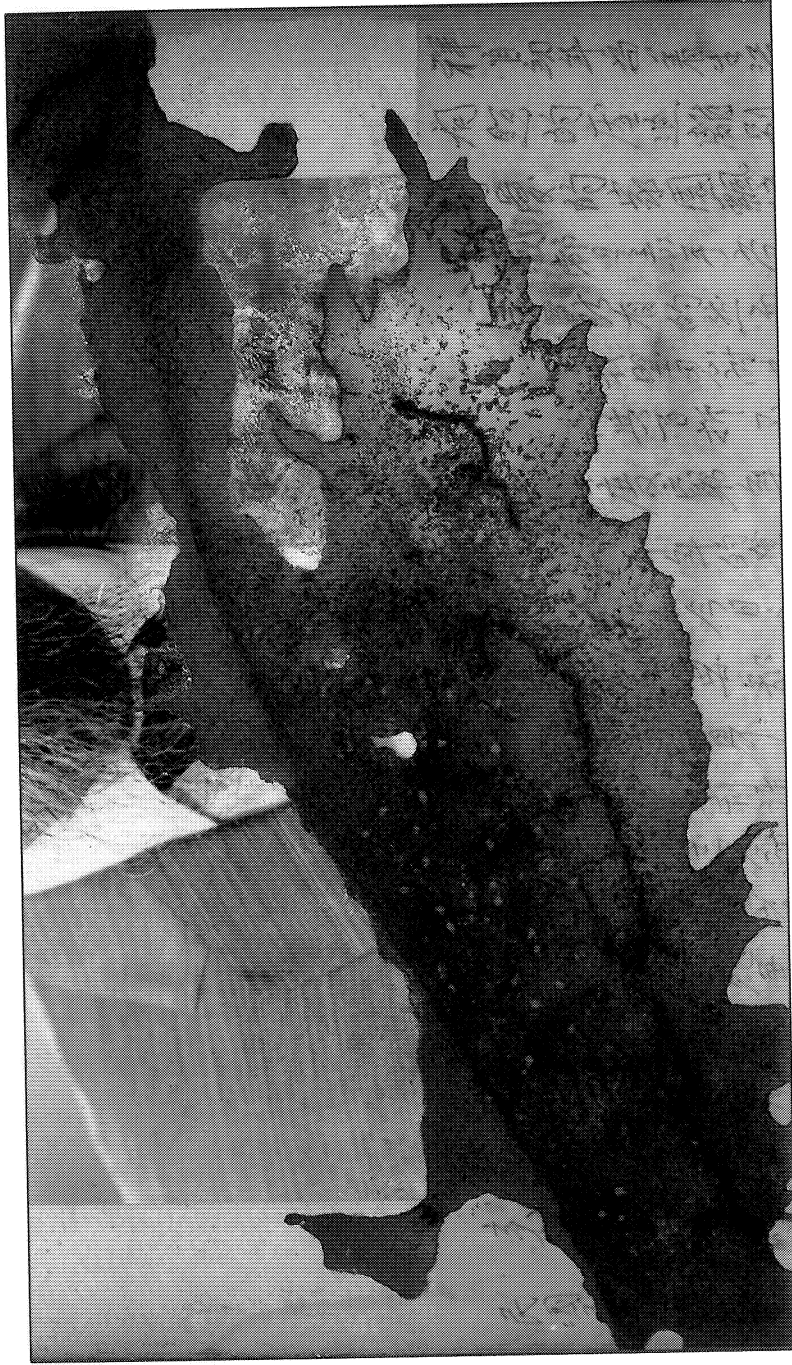
วินัยในระดับสังคมก็เป็นวัฒนธรรม พออยู่ตัวเป็น
วัฒนธรรมแล้ว ก็สบายไปเลย แต่ก็ต้องระวัง พอเปลี่ยนยุคสมัย
เหตุปัจจัยในสภาพแวดล้อมเปลี่ยนไป วัฒนธรรมที่อยู่ตัวนั้น
เกิดไปผิด ไม่เหมาะสมไม่สอดคล้อง กลายเป็นว่าแบบแผนหรือ
รูปแบบนั้นไม่เหมาะสมแล้ว กลายเป็นผลเสีย ถึงตอนนี้ก็แก้ยาก

เรื่องของมนุษย์มันลำบากที่ว่ามีปัญหาอย่างนี้ คือเป็น
ผลดีในระยะหนึ่ง แต่พอเหตุปัจจัยเปลี่ยนไป ซึ่งขึ้นต่อกาล
เวลายุคสมัย พฤติกรรมเคยชินนั้นก็กลับเป็นผลเสียไป แล้วก็
กลับมาเป็นโทษที่แก้ไขยาก นี่ก็เพราะบัญญัติไม่รู้ทัน ซึ่งก็เป็น
เรื่องของการศึกษาที่จะทำหน้าที่อีก เพราะอย่างนี้มนุษย์จึง
ต้องมีการพัฒนากันเรื่อยตลอดชีวิต ทั้งของบุคคลและของสังคม

ภาพเตี้ย พร้อมลายมือเตี้ย บันทึกอดีตชีวิตประวัติ
น่าเสียดาย ถูกปลวกทำลาย เหลือประวัติของเตี้ยเพียงที่ปรากฏ

ลายมือเตี้ย ในช่วงท้ายของชีวิต
ที่ปลวกมีแมตตา เหลือไว้ให้เป็นระลึก

“เตี้ย”.... ในความทรงจำ

เตี้ย.....มีนามเดิมว่า เนียมติม แซ่ตั้ง และมีชื่อตามทะเบียนราษฎรว่า นายคำนึ่ง วิริยะสุนน แต่ชื่อใหม่นี้น้อยคนนักที่รู้จัก เพื่อนบ้านและผู้คนในตลาดเมืองตากจะเรียกเตี้ยจนติดปากว่า “เจ๊กติม” หรือ “แะ๊ะติม” ตามวัยของผู้เรียก แต่ก็ยังมียกเว้นอยู่ท่านหนึ่งที่เรียกเตี้ยว่า “นายคำนึ่ง” ทุกครั้งที่พบปะ ท่านก็คือ ครูบาห่อน เจ้าอาวาสวัดเขาแก้ว ในตัวเมืองตาก แต่เมื่อสอบถามดูแล้ว คนที่ตั้งชื่อให้เตี้ย และนามสกุลให้พวกเรา กลับเป็นหลวงพ่อดุ่น เจ้าอาวาสวัดเขาแก้วองค์ก่อนครูบาห่อน ไม่น่าใจนักกว่า ชื่อ “คำนึ่ง” ของเตี้ย ตั้งตาม วัน-เดือน-ปีเกิด หรือเป็นเพราะเตี้ยเป็นคนช่างคิดผิดไปจากผู้อื่นในยุคนั้น

เตี้ยกับครูบาห่อนสนิทกันมาก เป็นสหายทางธรรม ในช่วงปลายชีวิตของเตี้ย พวกเรายังจดจำบรรยากาศการสนทนา ระหว่างเตี้ยกับครูบาห่อน บนกุฏิไม้ที่วัดเขาแก้วได้ จิบชาคุยกันใบบรรยากาศสงบครึ่งละน่านๆ แตกต่างจากลีลาโฉบฉ่างของคนจีนในตลาด ซึ่งเวลาเตี้ยอยู่ในตลาดก็เหมือนกัน ยิ่งเวลาโมโหลูก พวกเราอับอายน่าดู เพราะเสียงเตี้ยดังรับรู้ไปทั้งตลาด

เตี้ยเกิดเมืองจีน ในปี พ.ศ. ๒๔๓๙ ที่เมืองซัวเถา บ้านเดิมอยู่ติดท่าเรือ ที่ที่ขบวนการเสือผืนหมอนใบยึดเป็น จุดรวมพล อพยพสู่ดินแดนสุวรรณภูมิยาวนานหลายทศวรรษ เตี้ยเคยเล่าว่า ผู้คนทุกระดับชั้น ตั้งแต่ยากจนเชื่องช้า ไปจนถึง เศรษฐีอภิเษกมหาเศรษฐีผู้กุมเศรษฐกิจเมืองไทยในทศวรรษต่อมา ครั้งหนึ่งก็เคยเดินผ่านหน้าบ้านเตี้ย ในสภาพที่มีความแตกต่างกันน้อยมาก เสือผืนหมอนใบ ตะกร้าสานสีแดงสองชั้นมี ผาปิดพร้อมคานหาบ สำหรับเตี้ยเข้าร่วมขบวนการตอนอายุ ๑๘ ไม่น่าจะคิดว่าเตี้ยมีเสือมีหมอนมหาหรือไม่ว่า ตอนเตี้ยมา เมืองไทย มีเงินติดตัวอยู่ ๗ เหรียญ และก่อนลงเรือ เตี้ยได้ ตัดหางเปียอันเป็นสัญลักษณ์ของวัฒนธรรมแมนจูที่ล้าสมัยใน ยุคนั้นทิ้ง

เตี้ยมาถึงเมืองไทยในช่วงรัชกาลที่ ๖ ราวปี พ.ศ. ๒๔๕๖ หนีความยากจนและไร้ความหวัง ทั้งนี้เพราะอากง (พ่อของ เตี้ย) มีอาชีพสืบทอดจากบรรพบุรุษเป็นครูสอนหนังสือ ยาว นานนับสิบรุ่น อากงเปิดบ้านเป็นห้องเรียนรับลูกศิษย์ใน ละแวกบ้าน เรียน-เขียน-อ่าน หนังสือจีนโดยคิดค่าสอนหัวละ ๑ เหรียญ และข้าวสารอีก ๑ ถัง ต่อ ๑ ปีการศึกษา และนี่คือ แหล่งที่มาทางเตี้ยของรายได้ทั้งหมดของครอบครัว ด้วยลูก ศิษย์เพียง ๓๐ กว่าคน ครอบครัวของเตี้ยจึงไม่มีทางเงยหน้า อ้าปากได้เลย คงได้เพียงพอกิน หรือกินพออิ่มไปให้ครบปีเท่านั้น

และเตี้ยถูกวางตัวเป็นทายาท รับสืบทอดภารกิจในการสอน หนังสือต่อจากอากง

ชีวิตในเมืองไทยของเตี้ย พวกเราไม่รู้รายละเอียดมากนัก ด้วยได้ฟังกันแต่สมัยเด็ก รู้เพียงว่าจากกรุงเทพฯ เตี้ยนั่ง รถไฟสุดทางปากน้ำโพ จากปากน้ำโพลงแพขนสินค้า ถ่อทวน สายน้ำปิงขึ้นไปสู่จุดหมายที่จังหวัดตาก ต้องรอนแรมบนแพ สิบกว่าวัน บางช่วงถึงบริเวณแก่งหิน น้ำตื้นไหลเชี่ยว ก็ต้อง ขึ้นฝั่งเดิน ส่วนแพก็ต้องใช้แรงคนลากทวนน้ำจนพ้น ค่อยขึ้น แพต่อต่อ เตี้ยในตอนนั้นใส่ชุดกุยเฮงยาวถือพัดโบกอ่าน หนังสือสามก๊กฆ่าเวลา มีอยู่ครั้งหนึ่งขึ้นฝั่งเดินตามคณะ มีอ หนึ่งถือสามก๊กอ่านเพลิน ก็ต้องตกใจ เพราะมีชาวบ้านท้องถิ่น กลุ่มหนึ่งนั่งยองๆยกมือไหว้เตี้ยแปลกๆ คงเข้าใจว่าเตี้ยเป็นเซียน ไม่ใช่คนธรรมดา

แต่เมื่อถึงจังหวัดตาก เตี้ยมีสภาพเป็นเพียงแรงงาน อพยพ ต้องทำงานทุกอย่างไม่มีเว้น หาบน้ำรดสวนพลู เย็บ เสื้อโหล นายจ้างของเตี้ยเป็นเจ้าแก่เจ้าของร้านเกียเฮงหลี เพื่อนบ้านจากซัวเถาที่เดินทางมาล่วงหน้าและตั้งรกรากใน จังหวัดตากก่อนหน้าเป็นแรมปี เตี้ยเคยเล่าเรื่องสนุกๆให้ฟังว่า เวลาว่างามหรรสพของคนไทย เตี้ยก็ถูกใช้ให้ไปขายเหล้า เพราะต้องหาบเหล้า ๒ ไห ซึ่งหนักมากไปตั้งขาย ชาวบ้านจะ ถือขันมาซื้อ ขายไปเรื่อยๆ จนเหล้าเหลือครึ่งไห อาเหล้าเจ๊ก

(เจ้าของเหล่า) ก็จะสั่งให้เตี้ยเติมน้ำลงไปจนเต็มไห คนแล้ว
รินขายต่อ “คนเมากินแล้วไม่รู้สึก” เหล้าพร่องไหก็เติมน้ำ
ลงไปเรื่อยๆ จนท้ายๆกลืนเหล้าจาง อาเหล่าเจ็กก็จะเอาปูน
แดงเติมลงไปให้มีรสฝาด แล้วก็ขายต่อ ไม่แปลกเลยว่าทำไม
พ่อค้าจีนในเมืองไทยจึงร่ำรวยรวดเร็วทัน

เตี้ยเล่าว่า ในช่วงแรก เตี้ยรับค่าแรงเป็นรายเดือน
เดือนละ ๑๕ บาท เตี้ยส่งกลับข้าวเถา ๑๐ บาท ความเป็นอยู่
คงสมณะตามแบบฉบับคนจีนยุคบุกเบิก น่าจะใกล้เคียงตำนาน
อันเจ็บปวด เรื่องกินข้าวต้ม แกลั้มปลาเค็มที่แขวนเหนือโต๊ะ
อาหาร ใช้วิธีลืมรสปลาเค็มด้วยสายตา แล้วพวยข้าวต้มเปล่าๆ
เตี้ยน่าจะมึนตึ๊งกว่านั้นหน่อย คือถั่วดำต้มสะอาดแล้วเคี้ยวน้ำ
เกลือจนขึ้นแล้วราดบนถั่วดำให้คาบเกลือจับ กินแล้วเค็มๆมันๆ
พวกเรือดอนเด็กๆ เตี้ยยังทำให้กินกับข้าวต้ม เป็นอาหารเช้า
ก่อนไปโรงเรียนเป็นประจำ

เตี้ยไม่คิดตั้งรกรากถาวรในเมืองไทย เตี้ยตั้งใจเสมอว่า
อยู่เมืองไทยสร้างเนื้อสร้างตัวได้แล้ว วันหนึ่งจะกลับไปข้าวเถา
สำหรับเตี้ยแล้ว ข้าวเถาถือเป็นบ้านที่แท้จริง เมืองไทยเป็น
บ้านที่หักพังชั่วคราว ความรู้สึกนี้ไม่เคยเสื่อมคลายแม้ยาม
สิ้นลม เตี้ยยังจารึกบทกวียืนยันสำนึกนี้ตลอดไป บนเสาส
สองข้างหน้าฮวงซุ้ยที่เตรียมไว้ล่วงหน้าเป็นสิบปี

ด้วยเหตุนี้เตี้ยจึงไม่คิดทำการค้าเอง เป็นเพียงลูกจ้าง

ที่ซื่อสัตย์ เพราะการทำการค้าจะเป็นภาระ ยากต่อการถอนตัว
กลับข้าวเถา เห็นได้ว่าเตี้ยได้เดินทางกลับข้าวเถามากถึง ๑๓ ครั้ง
โดยครั้งสุดท้ายไปในปี พ.ศ.๒๔๗๘ มีครั้งหนึ่งเตี้ยกลับไป
ถูกอากงจับแต่งงาน จนมีลูกชายอยู่เมืองจีน ๑ คน

สมัยก่อนกลับข้าวเถานั้นง่าย มีเรือกลับทุกสัปดาห์ ค่า
เรือราว ๑๕ บาท มีการแอบตัดราคากันด้วย ใช้เวลาเดินทาง
รอนแรม ๑ สัปดาห์ เท่าที่จดจำจากเตี้ย ของฝากกลับข้าวเถาก็
มีส้มโอ ปลาเกลือ น้ำพริกเผา เสื้อจันทร์บุรณ เตี้ยเคยเล่า
เรื่องบ้านเกิดที่ข้าวเถาให้ฟังว่า เวลาเรือจากเมืองไทยเข้าเทียบ
ท่า บรรดาภรรยาของสามีที่ไปขุดทองในเมืองไทยจะตื่นตื่น
กันมาก หยุดกิจกรรมทั้งปวง ออกมาชะเง้อกันสลอน เมื่อมี
สามีบ้านไหนปรากฏตัวบนสะพานเทียบเรือ ก็จะเฮกัน สว
บ้านนั้นก็จะหน้าแดงถูกเพื่อนบ้านแซวกันสนุก

มีครั้งหนึ่งที่เตี้ยต้องกลับข้าวเถาอย่างกระทันหัน
เพราะบังเอิญ เตี้ยเดินทางเข้ากรุงเทพฯ จึงแวะท่าเรือเพื่อฟัง

ถือกำเนิดในครอบครัวที่ซื่อสัตย์ซื่อ
และมีจรรยางาม

สิ้นชีพในแดนไกล
ดูจอกันดูจะแปลกหน้า

ข่าวคราวจากซัวเถา ก็รับรู้ว่า อากงได้เสียชีวิตไปแล้ว เตี้ยหยิบยืมเงินแล้วกลับไปพร้อมเรือในทันที และโชคดีที่ไปทันเวลาร่วมขบวนส่งศพอากงขึ้นสุสาน

เตี้ยเป็นลูกจ้างนานมากที่เตี้ยว กว่าจะตัดสินใจเริ่มต้นทำการค้าเอง จะปีไหนก็ไม่ทราบ แต่เป็นปีที่อหิวาตกโรคระบาดหนักที่ปากน้ำโพ* เตี้ยได้เข้าร้านเล็กๆในตัวจังหวัดตาก (ปัจจุบันคือโรงแรมสงวนไทย) เปิดขายของเบ็ดเตล็ด ซึ่งต่อมาเตี้ยได้ย้ายไปเช่าห้องแถวไม้สองชั้นสร้างใหม่(บ้านที่พวกเราอยู่กันมาจนปัจจุบัน) จำนวน ๒ ห้องครึ่ง ด้านหน้าติดถนน ด้านหลังติดแม่น้ำปิง ชื่อร้าน “เซียงเฮงหลี” (祥興利) จึงเริ่มเป็นที่กล่าวขวัญของผู้คนในจังหวัด เพราะเป็นร้านสรรพสินค้าท้องถิ่นที่ทันสมัยที่สุดในยุคนั้น เป็นร้านแรกที่มีตู้โชว์สินค้า (ที่เตี้ยลงทุนสั่งต่อจากปากน้ำโพ) สินค้าใหม่ๆจากกรุงเทพฯ เตี้ยจะสั่งมาขายก่อนใคร แม้แต่กรอบรูป กรอบกระจก เตี้ยก็ริเริ่มสั่งคิวไม้ และกระจก พร้อมเครื่องมือมาตัดประกอบขายเป็นรายแรกของจังหวัด เพียงปีแรกร้านเซียงเฮงหลี

*อหิวาต์ปีนั้นเป็นเหตุการณ์ที่สืบเนื่องประเพณีแห่มังกรของปากน้ำโพทุกวันนี้ เตี้ยเล่าว่ามีคนตายมากมายเหลือเกิน ชาวเมืองจึงขอความช่วยเหลือจากคนจีนคนจีนในปากน้ำโพจึงทำพิธีแห่เจ้าพ่อรอบเมือง จุดประทัดดังทั่วเมืองตลอดทาง หลังจากนั้นอหิวาต์ก็คลายความรุนแรงไปทันตา เตี้ยวิเคราะห์ว่าเสียงประทัดน่าจะไล่หนูให้ตกใจไปจากเมือง หลังจากนั้นการแห่เจ้าพ่อจึงสืบทอดมาถึงทุกวันนี้ในช่วงตรุษจีนของทุกปี

ทำกำไรให้เตี้ยมากถึง ๘๐๐ บาท นับเป็นเงินก้อนใหญ่ก้อนแรกในชีวิตเตี้ย

เมื่อเตี้ยตั้งตัวได้ เตี้ยตัดสินใจสร้างครอบครัวใหม่ในเมืองไทยเตี้ยแต่งงานเมื่ออายุ ๓๖ ปีกับคุณแม่บุญมาหลานสาวของคุณหมอบเลื่อง นิลพันธุ์ คหบดีคนสำคัญของจังหวัดเจ้าของสุตρυยาเกลือที่คนทั้งเมืองตากและจังหวัดใกล้เคียงกล่าวขวัญถึงสรรพคุณ เตี้ยเล่าว่า เงินสินสอด ๒๐๐ บาท พร้อมทองรูปพรรณ ๒๐ บาท (สมัยนั้นทองบาทละ ๒๐ บาท) ทั้งหมดเป็นน้ำพักน้ำแรงจากการค้าขายปีแรกของเตี้ย แล้วเตี้ยก็ก้าวเข้าสู่ยุคทอง ทั้งการค้าและครอบครัวที่อบอุ่นมั่นคง พร้อมกับทายาท ๔ คนจากคุณแม่บุญมา

แต่ยุคทองของเตี้ยนั้นยืนยาวได้ไม่กี่ปี ความผันผวนก็มาเยือน เริ่มต้นจากสงครามมหาเอเชียบูรพา การค้าได้ซบเซาลงทันตา ทุกอย่างฝืดเคือง ร่วงโรย ความอึดคัตมาเยือนพร้อมกับกองทัพญี่ปุ่น เตี้ยเล่าเรื่องต้นตอจากกองทัพญี่ปุ่นให้ฟังอยู่เสมอ ในวันที่กองทัพญี่ปุ่นเดินทางจากสถานีรถไฟพิษณุโลกผ่านตาก เพื่อตรงไปสู่ชายแดนแม่สอดนั้น เตี้ยได้ปิดร้านแต่เช้า เสียงฝีเท้าทหารญี่ปุ่นมาหยุดบนถนนหน้าบ้าน เสียงเคาะประตูขอน้ำดื่มของพลทหารหน้าอ่อน แต่เมื่อเตี้ยเปิดประตูแ้มออกยื่นขันน้ำให้ ก็มีมือหนึ่งยื่นมาตบขันน้ำ กระเด็นอย่างแรง เพราะนี่คือกฎเหล็กของกองทัพ ห้ามกินน้ำ

ชาวบ้าน ด้วยเหตุกลัวยาพิษ

เรื่องยังไม่จบแค่นี้ หลังจากนั้นอีกไม่กี่วัน มีทหาร
ญี่ปุ่นมาเคาะประตูพร้อมล่ำม เรียกเตี้ยขึ้นรถ เตี้ยตกใจมาก
สั่งเสียทุกอย่างเรียบร้อย ก็ขึ้นรถไปด้วยญี่ปุ่น แต่เมื่อเผชิญ
หน้ากับนายทหารระดับสูงในกองบัญชาการกลับพบไฟนกก
กระจอกจีนตั้งรออยู่ เตี้ยได้ตอบปฏิเสธด้วยวิธีเขียนอักษรจีน
ให้ญี่ปุ่นอ่านว่าเล่นไม่เป็น (เตี้ยไม่ถนัดเล่นไฟนกกกระจอก
ชอบเล่นแต่ไฟผ่อง) ถึงทุกวันนี้ยังไม่แน่ใจนักว่าญี่ปุ่นเรียกเตี้ย
ไปเพื่อเป็นข่าไฟหรือวัตถุประสงค่อื่นใด เพราะในช่วงนั้น
เตี้ยคือพ่อค้าจีนที่อยู่แถวหน้าสุดของจังหวัด เป็นผู้ที่มีความรู้
สูงสุดคนหนึ่งในหมู่คนจีน ญี่ปุ่นต้องการแรงสนับสนุน หรือ
ข่มขู่ หรือหยั่งท่าทีไม่อาจทราบได้ โชคดีทหารญี่ปุ่นพาเตี้ย
กลับมาส่งบ้านพร้อมกับของกำนัลเป็นหม้ออลูมิเนียมอย่างหนา
๑ ใบกับน้ำตาลทรายอีก ๑ กิโล ญี่ปุ่นอยู่เมืองตากนาน ๓ ปี
ก็ย้ายไปตั้งฐานที่แม่สอด เพื่อรุกต่อเข้าพม่า ในระหว่าง ๓ ปี
ร้านรวงในตลาดต่างปิดลง รวมทั้งร้านของเตี้ยด้วย เตี้ยเล่าว่า
หากคิดค้าขายกับญี่ปุ่นจะรวยเร็วมาก แต่เตี้ยไม่ยอมทำ
เพราะเตี้ยรับรู้ความโหดร้ายของกองทัพญี่ปุ่นที่กระทำกับคน
จีนในแผ่นดินเกิด ว่าโหดเหี้ยมเกินมนุษย์เพียงไร และเตี้ยเป็น
ชาตินิยมอย่างแรงกล้า เป็นคนที่ติดตามข่าวการเมืองทั้งไทย
และจีนจากหนังสือพิมพ์จีน ทั้งที่บ้านและร่วมสภากาแฟกับ

เพื่อนคนจีนในตลาดอยู่ตลอดเวลา เตี้ยนิยมพรรคก๊กมินตั๋ง
ยังจำภาพคนแก่บุคลิกน่านับถือที่เตี้ยทำกรอบใส่เองติดฝาบ้าน
ได้ มารู้ตอนโตว่านั่นคือท่าน ดร. ชุนยัตเซ็นที่เตี้ยเคารพมาก

แรงพลิกผันประการที่สองที่เตี้ยได้รับก็คือ มรณกรรม
ของคุณแม่บุญมาในช่วงระหว่างสงคราม ภายหลังจากการ
คลอตบุตรคนที่ ๔ ได้ไม่นาน สาเหตุหนึ่งจากความอึดคัดด้าน
ยารักษาโรค เตี้ยกลายมาเป็นพ่อหม้าย ต้องเป็นทั้งพ่อและ
แม่ของลูกเล็กๆอีก ๔ คน คุณหมอบเลี้ยงได้เข้ามาช่วยเหลือ
รับลูกเล็กๆ ๒ คนไปเลี้ยงดู เตี้ยจึงอยู่กับลูกชายคนโต ๒ คน
และด้วยความสงสาร คุณหมอบเลี้ยงจึงแนะนำและจัดแจงให้
เตี้ยแต่งงานใหม่กับนางเห ซ่าเก๋าของคุณหมอบเลี้ยงเอง เพื่อ
ให้ช่วยแบ่งเบาภาระในครัวเรือน อีกอย่างคือ คุณหมอบเลี้ยง
รักเตี้ยและกลัวเตี้ยพาหลานอพยพกลับชั่วคราว

แต่ครั้งนี้คุณหมอบเลี้ยงคาดการณ์ผิด ชีวิตเตี้ยกลับ
เพิ่มความยุ่งยากขึ้นอีก ด้วยช่องว่างทางวัฒนธรรม แม่เหเป็น
คนไทย และเข้าใจว่าเตี้ยเป็นเจ้าของตัว ด้วยสถานะของเมียเจ้าสัว
ภาระต่างๆอันหนักอึ้งของเตี้ย ไม่ได้ผ่อนเบาลงและเพียงไม่
นานนัก เตี้ยก็ได้เลิกรากับแม่เห พร้อมลูกชาย ๑ คนซึ่งตาม
แม่เหไป

เมื่อเตี้ยอายุได้ ๕๐ เศษ เตี้ยแต่งงานอีกครั้งกับนาง
ม่วยเกียะ คุณแม่ของพวกเรา ที่พวกเราเรียกว่า “อาอี” ซึ่ง

เรียกตามพี่ชายคนโต ๒ คน ที่อยู่มาก่อน การแต่งงานครั้ง
สุดท้ายนี้ เป็นเรื่องของจังหวะชีวิต เพราะอาอี้กำลังตระก่ำ
ลำบากอย่างถึงที่สุด อยู่ในครอบครัวที่มี "ผีน" เป็นองค์ประกอบ
การพนันและหนี้สินที่ชดใช้ด้วยลูกสาว การใช้แรงงานอย่าง
สิ้นหวัง การใช้กำลังแก้ไขปัญหาในครอบครัว เตี้ยได้ช่วยจุด
อาอี้ขึ้นจากขุมทรก ที่หลายคนอาจไม่เชื่อว่ามีอยู่จริงในมุมมืด
ของสำเพ็ง ทุกวันนี้ เวลาอาอี้เล่าถึงเรื่องของเตี้ย อาอี้จะ
ยืนยันว่าเตี้ยเป็นคนดีที่สุดในชีวิต ถ้าไม่พบเตี้ยหรือเตี้ย
ไม่ยื่นมือลงมา ก็คงไม่มีวันนี้ และจะไม่มีพวกเราพี่น้องอีก ๘ คน
เช่นกัน

ภายหลังจากอาอี้มาอยู่ด้วย เตี้ยได้ผ่อนเบาภาระ
ทั้งหมดลง พบความสุขสบาย พร้อมกับความสุขยามเย็น
แต่สิ่งที่สร้างความผิดหวังในบั้นปลายชีวิตของเตี้ยก็คือ ความ
พ่ายแพ้ของฝ่ายก๊กมินตั๋ง ชัยชนะของกองทัพปลดแอกของ
เมมาเซตุง ได้ทำให้บ้านเกิดและบ้านที่แท้จริงในสำนักของเตี้ย
กลายเป็นดินแดนต้องห้ามไปทันที แม้ว่าบุตรชายคนแรกของเตี้ย
ที่เกิดในจีนจะเสียชีวิตไปนานแล้ว แต่เตี้ยไม่เคยหยุดวาดฝัน
ถึงบั้นปลายชีวิตที่สงบสุขในบ้านเกิดเลย เตี้ยได้แลกธนบัตร
ก๊กมินตั๋งด้วยทรัพย์สินที่สร้างไว้จนเต็มหีบเหล็ก ตั้งแต่ช่วง
ปลายสงครามเมื่อญี่ปุ่นมีท่าจะแพ้ เตี้ยเตรียมตัวสำหรับการ
เดินทางกลับเมืองจีน แล้วเงินทั้งหมดในกระเป๋า ก็กลายเป็น

สิ่งไร้ค่าในชั่วพริบตา กลายเป็นแบงก์งตึก ตอนเด็ก ๆ
พวกเรามากเปิดหีบหีบแบงค์เหล่านี้มาเล่นขายของกันสนุก
หาว่าไม่รู้ของที่เราเล่นนี้มันของจริงทั้งนั้น คือหยาดเหงื่อและ
ความคาดหวังของเตี้ยทั้งหมดเลยก็เดียว

ความคิดที่จะกลับเมืองจีนไม่เคยหยุด แม้จนบั้นปลาย
เตี้ยยังเปรยกับอาอี้ว่าอยากกลับไปไหว้หลุมศพอาอี้สักครั้ง
แต่การเดินทางไปจีนแดงไม่ใช่เรื่องง่ายเลย ยิ่งคิดถึงค่าใช้จ่าย
กับลูกเล็กๆ รุนหลังที่กำลังกินกำลังเรียน ความคิดนี้ก็เป็อัน
ต้องพับไป แม้ชีวิตจะไม่ได้ตั้งใจ แต่เตี้ยไม่เคยสร้างปัญหาให้
กับพวกเราเลย ตรงกันข้ามเตี้ยกลับเป็นผู้ให้กำลังใจ เป็นผู้
ปลอบโยนและกอบกู้จิตใจอันตกต่ำของอาอี้จนเข้มแข็งและเป็น
เสาหลักเลี้ยงดูพวกเราจนโตถึงทุกวันนี้ เตี้ยเองก็ยอมรับว่า
"ถ้าไม่มีอาอี้ เตี้ยคงตายไปนานแล้ว"

กว่าพวกเราจะจำความได้ เราก็พบเตี้ยในสภาพของ
คนชรา ร้านรวงที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นศูนย์สรรพสินค้าชั้นนำของ
จังหวัด กลายเป็นร้านโชวห่วยธรรมดาจนยิ่งดูโบราณขึ้นทุกวัน
ในขณะที่เพื่อนบ้านกลับก้าวหน้าขยับขยาย ร้านของเตี้ยที่เคย
กว้างถึง ๒ ห้องครึ่ง ก็เหลือเพียง ๑ ห้อง เพราะเพื่อนบ้าน
ที่ค้าขายมาทีหลังแต่ก้าวหน้ากว่ามาขอใช้สถานที่กับเตี้ย เตี้ยก็
ยกให้ไปง่ายๆ เพราะรู้ว่าเขามีความจำเป็นกว่าเรา หลังบ้าน
ที่ติดลำน้ำบึง เมื่อเทศบาลมาถมแล้วเกิดผืนดินงอกออกไป

อย่างกว้างขวาง เตี้ยก็ปล่อยให้เพื่อนบ้านทั้งชายและชายีด
ครองปิดล้อมจนหมด แม้พวกเราจะรู้สึกไม่เห็นด้วยแต่ก็เด็ก
เกินไปที่จะต่อต้านความไม่ชอบธรรมเหล่านั้น

เตี้ยในความทรงจำของพวกเราคือคนแก่ใจดี แม้ว่า
จะไม่โห่ร้าย เสียงดังลั่นตลาดเวลาโกรธ แต่เตี้ยไม่เคยตีพวก
เราเจ็บเลย ทั้งที่เวลาโกรธจะตะโกนลั่นว่าจะตีให้ตาย พวกเรา
ยังจดจำสัมผัสอันอบอุ่น ความมีเมตตาและลมหายใจอันปวด
ร้าวจากโรคปอดที่เตี้ยต้องทนทุกข์ในช่วงท้ายของชีวิต ภาพของ
เตี้ยในความทรงจำ ไม่มีภาพของพ่อค้า เพราะเตี้ยวางมือจาก
การค้าหมดแล้ว มีแต่ภาพเตี้ยอยู่กับหนังสือพิมพ์คุยกับผู้คน
ให้คำปรึกษา ช่วยเขียน-อ่านจดหมาย เขียนประกาศ เขียน
คำมงคลในโอกาสต่างๆ บริการให้คนทั่วทั้งตลาด พร้อมๆกับ
เพื่อนคนจีนรุ่นเก่าๆในตลาดค่อยๆล่องลับไปที่ละคน

เตี้ยในยุคของพวกเรา ไม่มีแรงเหลือพอที่จะเดินขึ้น
บันไดไปเหล่าเต็ง เช้าวันเสาร์-อาทิตย์ พวกเรามักนอนตื่น
สายเป็นประจำ และมักหัวเสียกับเสียงกระแทกพื้นดังลั่น
เพราะเตี้ยใช้ไม้สอยสินค้าปลายเหล็กง่าม เล็งกระแทกพื้นที่
เรานอนจากข้างล่างเพื่อปลุกพวกเรา เตี้ยเล็งแม่นยำเสียด้วย
คาดเดาตำแหน่งที่พวกเรานอนได้ถูกต้อง บางครั้งพวกเราก็ก
เล่นสนุกกลิ้งหลบเปลี่ยนที่แล้วหลับต่อ แต่ถึงที่สุดเตี้ยก็ชนะ
ทุกครั้ง

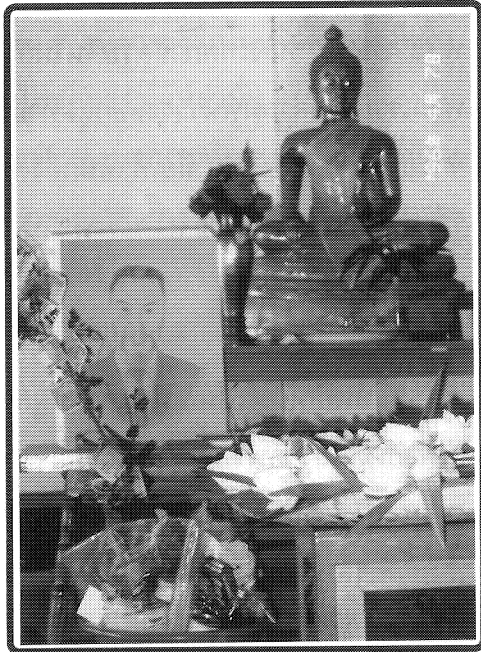
เตี้ยจากพวกเราไปอย่างถาวรในบ่ายวันมาฆบูชาของปี
พ.ศ. ๒๕๑๘ หลังเทศกาลตรุษจีนไม่กี่วัน รวมอายุได้ ๘๐ ปี
พวกเราจึงจดจำลมหนาวระลอกสุดท้ายแห่งนี้ได้ดี ระหว่างถีบ
จักรยานออกจากบ้าน มือเท้าหนักอึ้ง หูอื้ออึง จิตใจแว้งคว้าง
รู้สึกว่าไกลแสนไกลกว่าจะถึงโรงพยาบาลเพื่อจะพบหน้าเตี้ย...
เป็นครั้งสุดท้าย

บันทึกนี้คงเป็นเสมือนความผูกพันย้าเตือน และบอก
ให้พวกเรารับรู้ที่พวกเราเป็นใครมาจากไหน เตี้ยของพวกเรา
ก็คงเป็นตัวแทนของสามัญชนเล็กๆคนหนึ่ง ที่โลกมักไม่เหลือ
พื้นที่ให้จดจาร แต่สำหรับพวกเราลูกหลาน *ชีวิตเตี้ยมีคุณค่า
แก่การจดจำเสมอ*

งานทำบุญ ๑๐๐ ปีเตี้ย

ณ วัดไผ่ล้อม
อ. เมือง จ. ตาก
๗ เมษายน ๒๕๓๙

ขอกราบขอบพระคุณเจ้าคุณอาจารย์
พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)
ที่เมตตาอนุญาตพวกเราให้จัดพิมพ์
"ถึงเวลา มาพัฒนาเยาวชนกันใหม่"
ขึ้นในวาระฉลอง ๑๐๐ ปีของเตี้ย

ขอขอบพระคุณ อาจารย์ผ่อง ช่างกิ่ง
ที่ได้อุทิศเวลาและฝีมือช่าง
สร้างสรรค์ภาพเตี้ยขึ้นใหม่บนผืนผ้าใบ
ให้พวกเราได้หวนคิดคำนึง

ขอขอบคุณ คุณปรารภนา สถาพรดำรงค์
ที่ช่วยออกแบบปกและจัดแต่งหนังสือเล่มนี้
จนสำเร็จและสวยงาม

